ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان و بانگەوازێک بۆ کردنەوەی لقی (IBBY) لە کوردستان.. زیاد ڕەشاد قادر

پێشەکی

ڕۆژی 2ی نیسانی هەموو ساڵێک، وەکوو ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان لەلایەن یەکێتیی نێونەتەوەییی کتێبی لاوان (IBBY)ەوە دیاری کراوە، لەو ڕۆژەدا ئاهەنگ و ڕێوڕەسمی تایبەت لە دونیادا ساز دەکرێت. ئەو ڕۆژە، واتە 2/4 هاوکاتە لەگەڵ ڕۆژی لەدایکبوونی نووسەری بەناوبانگ "هانس کریستیان ئەندەرسن"، هەر بۆیە دوو ساڵ جارێک هەر لەو ڕۆژەدا خەڵاتێکی تایبەت بە ئەدەبی منداڵان دەبەخشرێت. سەرەتا با بەکورتی تیشک بخەینە سەر ژیان و بەرهەمەکانی "ئەندەرسن"، ئەوجا دێینە سەر ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان، پاشان بزانین (IBBY) چییە و کەنگی دامەزراوە و کاری چییە، دواتر قسە لە زەرووڕەتی هەبوونی لقێکی نیشتمانیی (IBBY) لە کوردستان و دەستپێشخەرییەک بۆ ڕێکارەکانی کردنەوەی ئەو لقە ڕادەگەیەنین.

هانس کریستیان ئەندەرسن (1805ـــ1875)

هانس کریستیان ئەندەرسن (Hans Christian Andersen) لە 2ی نیسان لە شاری ئۆدەنسەی دانیمارک لەدایک بووە، ئەو لە نێوان ساڵانی (1805ـــ1875)دا ژیاوە. بە یەکێک لە دیارترین نووسەرانی چیرۆکی ئەفسانەیی دادەنرێت. ئەندەرسن ڕۆمان و شانۆنامە و شیعری نووسیوە، بەڵام بەهرەکەی لە بواری چیرۆکی فۆلکلۆری و ئەفسانەییەکاندا گەیشتووەتە ترۆپک.

ئەندەرسن لە خێزانێکی هەژاردا پێگەیشتووە، بەڵام لە تەمەنی زووەوە بە گوێگرتن لەو چیرۆکانەی کە بابی بۆی دەخوێندەوە و ئەو هەقایەتە ئەفسانەییانەی دایکی بۆی دەگێڕایەوە، پاشان لەڕێگەی خوێندنەوە و خۆماندووکردنەوە، توانیویەتی خۆی زیاتر بەهرەمەند بکات، بەجۆرێک ببێتە ئەو کەسە ناسراوە، کە زۆرێک لە چیرۆکەکانی بکرێنە فیلم و شانۆنامە و فیلمی کارتۆنی. کەس نەیدەزانی ئەم کوڕە هەژارە، ڕۆژێک دێت دەبێتە نووسەرێکی بەناوبانگ لە چیرۆکی منداڵاندا، بەجۆرێک لە ماوەی ژیانیدا نزیکەی 156 بەرهەمی نووسیوە. لە ساڵانی دوای ژیانیشیدا ناوبانگێکی جیهانی پەیدا

کردووە. چیرۆکەکانی ئەندەرسن وەرگێڕدراونەتە سەر زیاتر لە 125 زمان . بەشێکی زۆری بەرهەمەکانی ئەو نووسەرە وەک چیرۆک و فیلمی کارتۆنی بە زمانی شیرینی کوردییش (سۆرانی و کرمانجی) بینیومانە و خوێندوومانەتەوە، وەک؛ قورینگ، کەمانچەژەن، کیژۆکەی شقارتەفرۆشەکە، چەرخ و فەلەک، مراویە ناشیرینەکە و بەرازەوان… کە بە سۆرانی لەلایەن پیرەمێرد و عەزیز گەردی…، بە کرمانجییش لەلایەن نەسرین ڕێژکان و ڕێژان حازم… و چەند نووسەرێکی دیکەوە کراونەتە کوردی.

لە ساڵی 1867 شاری ئۆدێنسە، کە زێدی نووسەرە، ڕێزی لە ئەندەرسن ناوە و نازناوی "هاووڵاتیی شانازی"ی پێ بەخشیوە، ئێستاش لە شاری کۆپنهاگن، پەیکەری "کیژۆکەی شقارتەفرۆشەکە" کە ناوونیشانی یەکێک لە چیرۆکەکانییەتی، لە کەنار دەریاکە داندراوە و بووەتە هێمایەکی نیشتمانی بۆ دانیمارک.

لە ڕۆژی جیهانیی کتێبدا چی دەکرێت؟

لە ساڵی 1967ەوە ڕۆژی جیهانی کتێبی منداڵان لە 2ی نیسانی هەموو ساڵێک بەڕێوە دەچێت. لە زۆرێک لە وڵاتانی دونیادا، لەو ڕۆژەدا چالاکیی جۆراوجۆر ئەنجام دەدرێت، وەک؛ ئەنجامدانی چالاکیی خێزانیی تایبەت بە خوێندنەوە، لە ڕێگەی تەرخانکردنی کاتێکی دیاریکراو و داواکردن لە هەر ئەندامێکی خێزان کە باس لە چیرۆکێک یان کتێبێک بکات کە خوێندوویەتییەوە و لەگەڵ ئەوانی تردا گفتوگۆی لەسەر بکات. کتێب کردنە دیاری بۆ منداڵان، یان داشکاندن بۆ کتێبی منداڵان، بە ئامانجی هاندان بۆ خوێندنەوە و ڕێگەخۆشکردن بۆ دایباب، تا لەگەڵ منداڵەکانیان بچنە کتێبخانەکان و کتێبی گونجاو هەڵبژێرن. بانگەوازی کۆکردنەوە و کردنە دیاری کتێب لە سەنتەرە پەروەردەییەکان و ناوەندەکانی خوێندندا و بەخشینیان بەو ڕێکخراوە خێرخوازییانەی کە کار لەسەر بابەتی پەروەردەیی و نەهێشتنی نەخوێندەواری دەکەن. پۆشینی جلی تایبەت لەلایەن منداڵانەوە، کە گوزارشت لە پاڵەوانی ناو ئەو کتێبانە دەکات کە دەیخوێننەوە، یان پۆشینی جلی کەسایەتییە دڵخوازەکانی ناو چیرۆکەکان. هەروەها هۆشیارکردنەوە سەبارەت بە سوود و بایەخی خوێندنەوە لە پێگەیاندنی هەر منداڵێکدا، بەتایبەت سوودە دەروونییەکانی وەک؛ دروستکردنی هەستی ئارامی، کەمکردنەوەی دڵەڕاوکێ و فشار، پاراستنی تەندروستیی مێشک، خۆپاراستن لە ئەلزهایمەر و لەبیرچوونەوە…

لەو ڕۆژەدا بەشێوەیەکی گشتی، ئەوە دەچرپێندرێتە گوێی منداڵ و دایباب و سەرپەرشتیارانیان، کە کتێب تەنێ کۆمەڵێک لاپەڕەی بەیەکەوەگرێدراو نییە، کە بە پیت و وشە ڕەش کراوە و چاپ کراوە،

نا، بەڵکوو دەلاقەیەکە بۆ ڕوانین بەسەر دونیایەکی پڕ لە پرسیار، فراوانکردنی ئاسۆی خەیاڵ و گەشەکردنی بیرۆکەی نوێیە. منداڵ لەڕێگەی کتێبەوە، فێری ڕێزگرتن و قەبوڵکردنی جیاوازییەکان دەبێت، کتێب وا لە منداڵ دەکات ئازاد و ئازا بێت، بەهۆی کتێبەوە ڕابردووی دەناسێت و وانەی لێ وەردەگرێت، لەوێدا دەژیێت و پلان و بەرنامەی هەیە بۆ سبەینێ. منداڵ لە خوێندنەوەی کتێبەوە فێر دەبێت کە چۆن ڕووبەڕووی بارودۆخە سەختەکان ببێتەوە، بۆ نموونە چۆن مامەڵە لەگەڵ لەدەستدانی ئەزیزێکیدا بکات. خوێندنەوەی کتێب یارمەتی منداڵ دەدات، کە فێری کەلتوور و شێوازی ژیانی نوێ ببێت.

لە دونیای تازە و سەردەمی دیجیتاڵی و پێشکەوتنی تەکنەلۆژیادا، کە منداڵان لەگەڵ شەڕی زانیاری و دونیای ئاپ و شاشەکاندا دەستەویەخەن، کتێب وەک ڕزگارکەرێک دەردەکەوێت بۆ گەڕانەوە بۆ قووڵایی بیرکردنەوە. خوێندنەوە توانای ڕەخنەگرتن، چارەسەرکردنی کێشەکان دەکەن، جگە لەوە، ئەو ساتانەی دایباب و منداڵ پێکەوە کتێب دەخوێننەوە، نەک تەنیا زمانی منداڵ بەهێز دەکەن، بەڵکوو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و خێزانییەکانیش قووڵتر دەکەنەوە.

(IBBY) هەر ساڵەو لە 2ی نیساندا لقی یەکێک لە وڵاتەکان دیاری دەکات بۆ ئامادەکردنی پەیامێکی ڕەسمی تایبەت بەم بۆنەیە. ئەم پەیامە لەلایەن نووسەر و وێنەکێشانی ناوداری ئەو وڵاتەوە ئامادە دەکرێت، کە وەک کارێکی سیمبولیکی بۆ بەکەلتوورکردنی خوێندنەوە لە ناو نەوەی نوێدا، لە سەتان ناوەند و کتێبخانە و قوتابخانە و سەنتەری پەروەردەیی لە جیهاندا دەخوێندرێتەوە.

دەستڕاگەیشتن بە کتێبی باش و کوالێتیی بەرز بە زمانی دایک و پاراستنی زمان و ناسنامەی نەتەوەیی، مافێکی بنچینەیی هەر منداڵێکە. هەرچەندە بەداخەوە، لە بەشێک لە گۆشە و کەنارەکانی ئەم جیهانە، لەبەر چەندین هۆی وەک؛ جەنگ، قەیرانی سیاسی، هەژاری… بەشێکی منداڵان لەم مافە بێبەشن. ئەوجا ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان دەرفەتێکە بۆ ڕاگەیاندنی ئەم ڕاستییە و هاندانی دامەزراوە حکومییەکان و ڕێکخراوە ناحکوومییەکان بۆ دابینکردنی کتێب بۆ هەموو منداڵێک، چ لە ڕۆژهەڵات بن، یا ڕۆژئاوا، لە باکووری گۆی زەوی بن یا لە باشوور.

منداڵانی ئەمڕۆ، کاراکتەر و بەڕێوەبەر و بەرپرس و سەرکردەی دواڕۆژن، ئەگەر کۆمەڵگایەکی تەندروست و پێشکەوتوو و ئیشکەر و بەرهەمهێن و لەخۆبوردوومان دەوێت، پێویستە بە کتێب ئاشنا بن و خوێندنەوە لەلایان ببێتە کەلتوور و لە گەنجینەی مەعریفە و زانست دوور نەبن.

لە کوردستان لەو ڕۆژەدا چی بکرێت؟

ڕاستە لقی (IBBY) تا ئێستا لە کوردستان نییە، بەڵام ئەمە ڕێگر نییە لەوەی چ لەسەر ئاستی تاک (نووسەر، وێنەکێش، وەرگێڕ، پەروەردەکار...)، چ لەسەر ئاستی دەزگا و دامەزراوە (ڕێکخراو، کتێبخانە، زانکۆ، بڵاوکراوە، میدیا...ی تایبەت بە منداڵان) کۆمەڵێک چالاکیی گەورە و جوان ئەنجام بدرێت، لەوانە؛ تەرخانکردنی کۆمەڵێک بەرنامەی تایبەت لە میدیا، ئەنجامدانی ئاهەنگ و ڕێوڕەسمی تایبەت بە بەرزڕاگرتنی کتێب و ڕۆڵی کتێب لە ژیان و پاشەڕۆژی منداڵدا، بەخشین و کردنە دیاری کتێب، داشکاندنی نرخی کتێبی منداڵان لەو ڕۆژەدا، چاپکردن و بڵاوکردنەوەی ژمارەیەکی بەرچاوی کتێبی باش و کوالێتیی بەرز، بە تایبەت ئەو کتێبانەی کە منداڵان فێری ڕاستگۆیی، میهرەبانی، دەستپاکی، دڵسۆزی و قەبوڵکردنی جیاوازییەکان دەکەن، تەنانەت ئەوانەی منداڵان ڕادێنن لەسەر چۆنیەتی دەربڕینی تووڕەیی یان دڵتەنگی. هەروەها دانان و ئامادەکردنی پۆستەر و پۆستکاد و گرافیک و پارچە ڤیدیۆی گونجاو بەو ڕۆژە لە سۆشیالمیدیا و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، ئەنجامدانی پێشبڕکێی خوێندنەوەی کتێب و خەڵاتکردنی سەرکەوتووان، دانان و پەرەپێدانی کتێبخانەی گەڕۆکی منداڵان، کارکردن لەسەر دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی ناوەندەکانی خوێندن و ئەنجامدانی فیستیڤاڵی ساڵانە بە بەکەلتوورکردن و خۆشەویستکردنی خوێندنەوە لای منداڵ و هتد...

(IBBY) چییە؟

بۆرد یان ئەنجومەنی نێودەوڵەتیی کتێب بۆ لاوان (International Board on Books for Young People) کە بە (IBBY) دەناسرێت، ڕێکخراوێکی قازانجنەویستە و لە ساڵی 1954 لە شاری زیورخی سویسرا دامەزراوە. دەتوانین بڵێین ئەم ڕێکخراوە وەک پردێکی پەیوەندیی جیهانی وایە، لە پێناو بەیەکگەیشتنی ئەو نووسەر و کەسە چالاکانەی لە سەرانسەری دونیادا خەریکی پێشخستنی کتێبی منداڵانن. ئەم دامەزراوەیە کار دەکات بۆ ڕەخساندنی دەرفەتی لەبار بۆ منداڵان لە هەر شوێنێکی دونیادا، تا دەستیان بە کتێب بگات. هەروەک هانی بڵاوکردنەوە و دابەشکردنی کتێبی باش و کوالێتیی بەرزی منداڵان دەدات، بە تایبەت لەو وڵاتانەی کە ئاستی چاپ و بڵاوکردنەوە تێیاندا لاوازە، هەروەها بە جۆرێک لە جۆرەکان گەرەکیەتی پشتیوانی ئەو کەسانە (نووسەر، نیگارکێش، پەروەردەکار، دەزگای چاپ و کتێبخانەکان...) بکات، کە بۆ منداڵان و ئەدەبیاتی منداڵان کار دەکەن.

یەکێکی دیکە لە بەناوبانگترین چالاکییەکانی (IBBY) ئەوەیە؛ کە دوو

ساڵ جارێک خەڵاتی هانس کریستیان ئەندەرسن دەبەخشرێتە نووسەر و وێنەکێشێک، کە بەرهەمەکانیان خزمەتێکی شایستەی بە ئەدەبیاتی منداڵان کردبێت. ئەم خەڵاتە بە "خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبی منداڵان" دادەنرێت و گەورەترین ڕێزلێنانە لەم بوارەدا. هەر وەک ڕێکخراوەکە لە ڕۆژی 2ی نیسانی هەموو ساڵێک، کە ناو نراوە بە ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان (کە هاوکاتە لەگەڵ ڕۆژی لەدایکبوونی هانس کریستیان ئەندەرسن)، دروشم و پۆستەری تایبەت بە جیهاندا بڵاو دەکاتەوە.

لە چالاکییەکانی دیکەی ئەو ڕێکخراوە؛ دەرکردنی گۆڤارێکی زانستی و ئەدەبیی تایبەتە بە ناوی (Bookbird)، کە تێیدا لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ڕەخنەیی بۆ ئەدەبیاتی منداڵانی جیهان دەکرێت، بەجۆرێک گۆڤارەکە دەبێتە ژێدەرێکی بایەخدار و باوەڕپێکراو بۆ پسپۆڕانی ئەم بوارە. ئەمە جگە لەو چالاکییە خێرخوازییانەی ئەنجامی دەدات، بەتایبەت لە کاتی جەنگ و کارەساتە سروشتییەکاندا، کە پرۆژەی چارەسەری بە کتێب یان چارەسەری بە خوێندنەوە (Bibliotherapy) ئەنجام دەدات. بەو باوەڕەی کە کتێب دەتوانێت یارمەتی منداڵە زیانلێکەوتووەکان بدات، بۆ تێپەڕاندنی قەیران و شۆکە دەروونییەکان.

هەرچەندە (IBBY) ڕێکخراوێکی ناحکومییە، بەڵام لەلای یونسکۆ و یونیسێفەوە پێگەیەکی ڕەسمی هەیە. ڕێکخراوەکە وەک داکۆکیکارێک بۆ کتێبی منداڵان ڕۆڵی خۆی هەیە، هەروەها پابەندە بە بنەماکانی ڕێککەوتننامەی مافەکانی منداڵ، کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە لە ساڵی 1990 پەسەند کراوە، کە پەروەردەی گشتی و دەستڕاگەیشتن بە زانیاری ڕاستەوخۆ یەکێکە لە خاڵە سەرەکییەکانی مافی منداڵ. هەروەها (IBBY) هەماهەنگی و هاوکاری لەگەڵ چەندین ڕێکخراوی نەتەوەیی و دامەزراوەی کتێبی منداڵان لە سەرانسەری جیهاندا هەیە، لەم سۆنگەوە بەشداری لە پێشانگای کتێبی منداڵان و پێشانگە نەتەوەییەکانی دیکەی کتێبدا دەکات.

ڕێکخراوەکە لقی لە کوردستاندا نییە

(IBBY) لقی لە 80 وڵاتی جیهاندا هەیە، کە هەر لقێک لە وڵات یان هەرێمەکەی خۆی دەستەیەک لە نووسەر و وێنەکێش و دامەزراوەی وەک کتێبخانە و زانکۆ و ناوەندی ئەکادیمی نوێنەرایەتیی دەکەن و بەڕێوەی دەبەن. هەرچەندە ساڵانێکە ڕێکخراوەکە لە بەشێکی وڵاتانی ناوچەکە، وەک؛ تورکیا، ئێران، ئوردن، میسر، لوبنان، ئیمارات و فەلەستین… لقی هەیە، بەڵام بەداخەوە تا ئێستا لە هەرێمی کوردستاندا لقی نییە.

کردنەوەی لقێکی نیشتمانی لە ڕێکخراوی (IBBY)، هەنگاوێکی گرنگە بۆ

هەر وڵات یان هەرێمێک، کە بیەوێت ئەدەبیاتی منداڵان لە ئاستی نێودەوڵەتیدا بناسێنێت. ئەمەش کۆمەڵێک ڕێکار و مەرجی سەرەکی هەیە، وەک؛ هەر لقێک کە دەکرێتەوە پێویستە نوێنەرایەتی گشت لایەنە پەیوەندیدارەکانی ئەدەبیاتی منداڵان (نووسەران و وێنەکێشانی بواری منداڵان و بڵاوکراوەکان و دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و کتێبخانە گشتییەکان و کتێبخانەی قوتابخانەکان و مامۆستایانی زانکۆ و توێژەرانی بواری پەروەردە و ئەدەب…)ی ئەو وڵات یان ناوچەیە بکات.

هەر لقێکی نیشتمانی دەبێت ساڵانە بڕێک پارە وەک ئابوونەی ئەندامێتی بداتە ڕێکخراوەکە، بڕی ئەم پارەیە جێگیر نییە و بەپێی باری ئابووریی وڵاتەکە و قەبارەی چالاکییەکان دەگۆڕێت، هەر وەک زۆر جار بۆ ئەو ناوچانەی باری ئابوورییان لەبار نییە، ئاسانکاریی پێویست دەکرێت. سوودەکانی هەبوونی لقێکی ڕێکخراوەکە لە هەر وڵات یان هەرێمێک زۆرن، لەوانە؛ پاڵاوتن و پێشنیازکردنی نووسەر و وێنەکێشەکانی بۆ خەڵاتی هانس کریستیان ئەندەرسن، چونکە تەنیا ئەو وڵاتانەی لقی فەرمییان هەیە دەتوانن کاندیدایان هەبێت بۆ وەرگرتنی ئەم خەڵاتە جیهانییە. هەر لقێکیIBBY دەتوانێت دوو ساڵ جارێک باشترین کتێبەکان (نووسین، نیگارکێشان، وەرگێڕان) بنێرێت بۆ ئەم لیستە جیهانییە کە لە پێشانگای نێودەوڵەتیی کتێبی منداڵان نمایش دەکرێت. هەروەها هەر لقێک مافی هەیە بەشداری لە کۆنگرە جیهانییەکانی ڕێکخراوەکە بکات و نوێنەری خۆیشی بۆ ئەو کۆنگرە دەورییە بنێرێت، کە دووساڵ جارێک ئەنجام دەدرێت بە گۆڕینەوەی ئەزموون لەگەڵ شارەزایانی جیهان. ئەوەی جێگەی داخە تا ئێستا لقی ڕێکخراوەکە لە هەرێمی کوردستاندا نییە!

زەروورەتی هەبوونی لقی (IBBY) لە کوردستان

هەوڵدان بۆ کردنەوەی لقی (IBBY) لە هەرێمی کوردستان، تا بتواندرێت وەکوو پێویست ئەدەبیاتی منداڵان و کتێبی منداڵان بەرەو پێش ببردرێت لەلایەک و لەلایەکیدیش، کوردستان لە ڕەوتی بەرەوپێشچوونەکانی دونیا لە ئەدەب و ڕۆشنبیریی منداڵان دوا نەکەوێت و هەموو ئەو ماف و ئەرک و رۆڵ و کاریگەرییەی هەر لقێک هەیەتی، کوردستانیش لێی بەبەش نەبێت، بۆیە جێی خۆیەتی دەزگا و دامەزراوە پەیوەندیدارەکانی هەرێم بە هاوکاری و هەماهەنگی لەگەڵ نووسەر و وێنەکێش و چالاکانی بواری منداڵان، دەست بکەن بەو ڕێکارانەی پێویستن، بۆ کردنەوەی لقی کوردستانی ڕێکخراوەکە.

بە دڵنیابوونیش لەوەی ئاخۆ تا ئێستا لقی ڕێکخراوەکە لە عێراقدا هەیە یاخود نا، ئەمە لە چەند ناوەندێکی عێراقییەوە زانیاریی

ئەوەیان پێداین، کە بەڵێ لقی لە عێراق هەیە، پاشان کە بەدوای کار و چالاکییەکانی لقەکە و مێژووی دامەزراندنیدا گەڕاین، هیچمان دەست نەکەوت، دواتر کە لە ماڵپەڕی ڕەسمیی (IBBY) سۆراخمان کرد و ناوی هەموو ئەو هەرێم و وڵاتانەمان وەرگرت کە ئەندامن و لقیان هەیە، دەرکەوت تا ئێستا عێراق چەند ڕێکخراوێکی لەکاڵیی هەیە کە لە بۆنەی ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان و هەندێک بۆنەی دیکەدا، کۆمەڵێک چالاکیی هاوشێوەی چالاکییەکانی (IBBY)یان هەیە، بەڵام بەشێوەیەکی فەرمی تا ئێستا لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکە لە عێراقدا نییە. بۆیە بۆ هەرێمی کوردستان هەلەکە لەبارترە داوای کردنەوەی لقی کوردستانی ڕێکخراوەکە بکات، ئەمە لە کاتێکدا، ژمارەیەک هەرێم، یان قەوارە کە دەوڵەتی سەربەخۆی داپێدانراو نیین و لقیشیان هەیە، نموونەی ئەو هەرێم و قەوارانەش؛ هەرێمەکانی کەتەلۆنیا و باسک و دەسەڵاتدارێتیی فەلەستینن.
دیارە بۆ ڕەزامەندی وەرگرتن بۆ کردنەوەی هەر لقێک، پێویستی بە توانای ماددی و مەعنەویی کۆمەڵێک کەس و دەزگای خەمخۆر و پەرۆش بە ئەدەب و کتێبی منداڵان هەیە، هەروەها پێویستی بە چەندین ڕێکاری کارگێڕی و بەدواداچوون و هەماهەنگی هەیە، کە هەر هەموویان لە کوردستاندا هەن، هەر لە نووسەر و وێنەکێش لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیری منداڵان، تا گۆقار و تەلەقزیۆنی تایبەت بە منداڵان و تا ناوەندە ئەکادیمی و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و تا کتێبخانە و دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و هتد… لە هەمووشی گرنگتر کورد وەک گەلێکی خودان ناسنامە و مێژوو و زمانی تایبەت بە خۆی و خاوەن کەلەپوورێکی گەورە لە ئەدەبیات بەگشتی و ئەدەبی منداڵان بەتایبەتی، هەرێمی کوردستانیش وەک خاوەن قەوارەیەکی دەستووری، تەواوی مافی بەئەندامبوون و کردنەوەی لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکەی هەیە و لە ئێستادا هەموو زەمینەیەک گونجاو و لەبارە، بۆیە تەنیا خەمخۆری و هەماهەنگیی ئەو کەس و دەزگایانە پێویستن.
لێرەوە بەندە وەک نووسەرێکی ئەدەبی منداڵان و خاوەن ژمارەیەک کتێبی چاپکراوی منداڵانە و چالاک لە بواری ڕۆژنامەنووسیی منداڵان، سەرەتا داوا لە هاوڕێ و هاوکارە دڵسۆزەکانم لە نووسەران و نیگارکێشانی بواری منداڵان دەکەم، بێن پێکەوە بەردێک بۆ ئەو پرسە دابمەزرێنین، پاشان لەگەڵ ئەو دەزگا و دامەزراوە پەیوەندیدار و خەمخۆر و نیشتمانییانە بکەوینە گفتوگۆ، تا هەرچی زووە فەرمی داواکاری بۆ کردنەوەی لقی نیشتمانیی ڕێکخراوەکە بدەینە IBBY و ئەو بابەتە بکرێتە خەمی ئەمساڵی دڵسۆزانی کتێبی منداڵان.
لە چاوەڕوانی هەماهەنگی و بەدەمەوەهاتنی دڵسۆزان و پەرۆشانی پاشەڕۆژی منداڵانین، بەو هیوایەی لە مانگی نیسانی ساڵی 2027 لقی

کوردستانی ڕێکخراوەکە سەرپەرشتیی چالاکییەکانی ڕۆژی جیهانیی کتێبی منداڵان بکات.

زیاد ڕەشاد قادر

تێبینی

بۆ نووسینی ئەم بابەتە، جگە لە ماڵپەڕی سەرەکیی (IBBY) بەناونیشانی (www.ibby.org)، هەروەها بۆ دڵنیابوون لە هەندێک زانیاری، سوود لەم سەرچاوانەی خوارەوەش وەرگیراوە:

1ــ هانز ئەندەرسن، قورینگ، عەزیز گەردی لە ئینگلیزییەوە کردوویە بە کوردی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، 1979.

2ــ کەمانچەژەن، وەرگێڕانی لە تورکییەوە: پیرەمێرد، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، 2012.

3ــ ئەندەرسن، بەرازەوان، وەرگێڕانی: عەزیز گەردی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، 1979.

4ــ هانس كريستيان أندرسن، قصص ،حكايات خرافية، ترجمة: دنى غالي و ستي غاسموس، دار المدى للثقافة والنشر، ط1، 2006.

5- فريق ليالينا، طرق الاحتفال باليوم العالمي لكتاب الطفل، موقع: MSN، شباط 2025.

6ــ سامر سليمان، كتب يعشقها الاطفال في اليوم العالمي لكتاب الطفل، موقع: ثقافة وفن، 2أبريل 2022.

Hans Christian Andersen, Çîrokên Andersen, wergêr: Nesrîn-7 Rojkan, çapxaneyê Morî, Stenbol, 2020.

8-H. C. Andersen, Pelatînk, wergêr: Rojan Hazim, çapxaneyê: .Xanî & Bateyî, kopnahgin, 1995

شیعر بۆ منداڵان/ جێژنی بەفر.. زیاد ڕەشاد قادر

بەم زستانە
لەم کوێستانە
بە ئەسپایی

وا داباری
بـەفری جوان بـەدەم سەماوە
… … …
خاک سپیپۆش
بـەزمێکی خۆش
جەژنی بـەفرە
چێژ وەربگرە
قەت دونیا وا نەخەمڵاوە
… … …
وا هاوڕێیان
لـە گۆڕەپان
کۆمەڵ کۆمەڵ
شەڕ□ تـۆپەڵ
گەرم دەکەن بـە هەراوە
… … …
دیـە و کارین
وا دابارین
بـەسەر یـەکتر
شەڕە بـەفر
نیـ□ دۆڕاو و براوە
… … …
لـە خوێندنگە
من و شەنگە
شیرین شیرین
ستران دەچڕین
لـە خۆشیی بـەفر و سەرماوە.

زیاد ڕەشاد قادر/ هەولـێر

کتێبی “ئەدەب و هونەری

منداڵان”.. زیاد ڕەشاد قادر

ناساندن و هەڵسەنگاندن

ئەدەب و هونەری منداڵان، ناوونیشانی ئەو کتێبەیە لە سازدانی دیمانە و ئامادەکردنی هەردوو بەڕێزان د.هاوژین سڵیوە و ڕۆستەم خامۆش، کتێبێکی قەبارە گەورەی ۵۵۲ لاپەڕەییە و بە تیراژی ۵۰۰ دانە لە ساڵی ۲۰۲۲ چاپ کراوە، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوە و پەخشی کۆیەیە و لەلایەن سەڵاح شێخ شەرەفەوە پێشەکیی بۆ نووسراوە.

کتێبەکە لە دوو بەشی سەرەکی پێکدێت، بەشی یەکەم کە لە لاپەڕە ۲۳ تاکوو لاپەڕە ۲۷۶ی کتێبەکەی گرتووە، تێیدا لێدوان لە ۶۳ کەس لە نووسەر و مامۆستا و دەروونناس و نیگارکێش و مۆسیقار و گۆرانیبێژ و کاریکاتێریست و کەسایەتی دیکەی چالاکی بواری ئەدەب و هونەری منداڵانە وەرگیراوە لەبارەی شازدە تەوەری جیا جیای کە بریتیین لە: {ڕۆڵی فۆلکۆر لە ئەدەبی منداڵان، ئەدەبی منداڵان، شیعری منداڵان، چیرۆکی منداڵان، ڕۆمانی منداڵان، شانۆی منداڵان، نووسین بۆ منداڵانی باخچە، نیگارکێشی منداڵان، کاریکاتێری منداڵان، میوزیک و گۆرانیی منداڵان، فیلمی کارتۆنی منداڵان، ڕۆژنامەنووسیی منداڵان، ڕۆژی جیهانیی منداڵان، کتێب و گ□قاری منداڵان، وەرگێڕان لە ئەدەبی منداڵان، بەرنامەی منداڵان ل□ □ادێۆ و تیڤیدا}. هەرچی بەشی دووەمە لە لاپەڕە ۲۹۲ تاکوو لاپەڕە ۵۴۳ی کتێبەکەی داگیر کردووە، چاوپێکەوتنە لەگەڵ ۳۶ کەسایەتیی بوارە جۆراوجۆرەکانی ئەدەب و هونەری منداڵان.

بەگوێرەی ئاگاداری و دیتنی ئێمە ئەم هەوڵە ناوازەی ئەو دوو بەڕێزە، بەو قەبارە گەورە و بەرفراوانییە، هەوڵێکی داهێنەرانییە و یەکەم جارە لە نێوەندی ئەدەبی منداڵانی کوردا، لە ڕێگەی بەسەرکردنەوەی ئەو هەموو کەسایەتییەوە لە هەموو پارێزگاکانی باشووری کوردستان و بەشێکی نووسەر و چالاکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و تاراوگەنشینیشی تێدایە و ژمارەیەک بابەتی گرنگ بخرێتە بەر باس و گەنگەشەکردن، لە نموونەی مژارەکانی ئەدەبی منداڵان بە شیعر و چیرۆک و ڕۆمانەوە، هەروەها بە قسەکردن لە شانۆ و نیگارکێشی و کاریکاتێر و میوزیک و فیلمی کارتۆنی و وەرگێڕانەوە، بە باسکردنی لایەنەکانی وەک کتێبی منداڵان و ڕۆژنامەگەریی منداڵان بە بەرنامەی ڕادێۆیی و تەلەڤزێۆنییەوە.

دیارە ئەمەش بۆ کۆششی زۆر و ل□ه□اتوویی و ماندووبوونی هەردوو دانەری کتێبەکە دەگەڕێتەوە، کە جگە لەو کتێبەیان هەر یەک لەو دوو

نووسەرە پاشخانەکی دەوڵەمەندیان لە بواری ئەدەبی منداڵاندا هەیە. ئەوەتا د.هاوژین سەلیوە جگە لە نووسین و چالاکییە ڕۆشنبیری و ئەکادیمییەکانی لە مەیدانی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی گشتیدا، هەروەها لە بواری ئەدەبی منداڵاندا هەوڵی جوانی لە شیعر و چیرۆک و وەرگێڕاندا هەیە. سەبارەت بە مامۆستا ڕۆستەم خامۆشیش ساڵانێکە خەریکی بە کاری نووسینی دەقی منداڵانە و ڕۆژنامەگەریی منداڵان یەکلا کردووەتەوە و بە هەق جێپەنجەشی لەم بوارەدا دیار و بەرچاوە.
بۆیە ئەگەر بە لایەنە جوان و درەوشاوەکانی ئەو کتێبەدا بچین، لەلایەک جگە لەوەی بە چەند ڕستە و پەرەگراف و لاپەڕەیەک تەواو نابێت، لەلایەکی دی بە ئەرکی ئەو نووسینەی نابینین ڕووە و پێداویستی و بایەخی ئەو کتێبە ڕێز بکەین و بنووسین. بەڵکوو بە ئەوەی هەردوو ئەو نووسەرە بەڕێزە و تەواوی ئەوانەمان کە قسە لە ئەدەب و هونەری منداڵان دەکەین بە هەموو ڕشتە و بەشەکانییەوە، بەرهەم و بابەتی باشتر و بەپێزتر و ناوازەتر بنووسین و لە پاڵ گەڵان لەدوو زمانەکی پاراوتر و بیرەکەی جوانتر و داهێنانی گەورەتر و خزمەتی زۆرتر بە لایەنی سەلیقە و پەروەردەی منداڵ بین و بابەتی ڕەخنە و دەرخستنی خەوش و کەماسییەکانی هەر دەق و بەرهەمەک زەق بکەینەوە وکاری جددی لەسەر بکەین. بۆیە لەڕووەوە لە پاڵ دەستخۆشی و ئافەرین و بارەکەڵڵای زۆرم بە ئەو کۆشش و شەونخوونی و ماندووبوونەیان، بە داوای لێبوردنەوە لە چەند خاڵێکدا پەنجە دەخەینە سەر ئەو نەنگی و ناتەواوی و ناهاوسەنگییەی بە دیدی ئێمە لەو کتێبەدا هەیە.
یەکەم: هەرچەندە ئامادەکارانی کتێبەکە لە پێشەکیدا دەڵێن: “پرسیارمان بە چەندین کەسی دیکەش ناردبوو و داوامان لە کردبوون کە وەڵاممان بدەنەوە، بەڵام ئامادە نەبوون وەڵاممان بدەنەوە، هەبوو بەڵێنی پێداین و دواتر لە بیری چوو…هتد”. (ئەدەب و هونەری منداڵان، ل١٣). من نازانم ئەوانەی وەڵامیان نەداونەتەوە و کێن و چەند کەس بوون، بەڵام ئەوە دەزانم کۆمەڵێک نووسەر و چالاکی بواری ئەدەبی منداڵان پێشی زۆرێک لەوانەی لەم کتێبەدا قسەیان هەیە، بە نووسین و کتێب وچالاکیی هونەری پشکدارییەکی گەورەیان لە پێشخستنی ئەدەب و هونەری منداڵانی کورد کردووە، ئەوەتا ئەگەر سەرەڕای هەر سەرنج و تێبینییەک لەسەر بەرهەمەکانیان، بە نموونە هەر کە بتەوێت سەرچاوەیەک لەسەر ئەدەبی منداڵانی کورد ببینیت و بخوێنیتەوە، ناچاریت بەشێکی ئەو نووسەرە کوردانەی کە کتێبەکانیان جێگەی باوەڕن و زانیاریی ورد وگرنگیان تێدا دەست دەکەوێت، پێکهاتوون لە مامۆستایان حەمەکەریم هەورامی، ناهیدە ئەحمەد، فازڵ مەجید مەحموود… یان هەر کە بتەوێت لەسەر ڕۆژنامەنووسیی منداڵان سەرچاوە

پەیدا بکەیت، ناچاریت بە کتێبە ناوازەکەی د.ئیدریس عەبدوڵڵا بگەڕێیتەوە، کە دەیتە سەر گۆرانیی منداڵان کەسایتیی هونەرمەند سەڵاح محەمەد ناسراو بە مام عەوڵا وەک سیمبولێک دەبیندرێت. کەچی هیچێک لەو ناوانەی باس کران لەو کتێبەدا حزووریان نییە. ئیدی پێدا وەرە زۆر قەڵەم و نووسەری دیکەی لە نموونەی فەهمی کاکەیی، محەمەد فەریق حەسەن، محەمەد عەبدوڵڵا ئامەدی، حوسەن بەفرین، موحسین ساڵح حەسەن، مەدحەت بێخەو، محەمەد گەران ناسراو بە بابە گەورە، سەید ئەحمەد بەرزنجی، جەمال گردەسەری، عەلی حەمەڕەشید بەرزنجی، بەوا موحەممەدی و زۆرانی دی کە هەر یەکەو بە نووسین یا وەرگێڕان جەدەستیان لە پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی کوردا هەیە.

دووەم: ناهاوسەنگییەکی زەق و بەرچاو لە بایەخدان بە تەوەرە جیاوازەکانی نێو کتێبەکە هەیە. بۆ نموونە بە پرسەکی گرنگ و ئاوکێش و قسەهەڵگر و پڕ مشتومڕەی وەک (ڕۆڵی فۆلکلۆر لە ئەدەبی منداڵاندا)، زۆر بەکورتی چاوپێکەوتن تەنیا لەگەڵ یەک کەسایەتی کراوە و تەنیا لاپەڕە و نیوەکی بۆ تەرخان کراوە، کەچی لە بەرانبەردا بە باسی شیعری منداڵان قسە و بۆچوونی حەفت کەسایەتی وەگیراوە و حەڤدە لاپەڕەی بۆ تەرخان کراوە. بە تەوەری چیرۆکی منداڵان چاوپێکەوتن لەگەڵ هەشت کەسایەتی کراوە و بیست و شەش لاپەڕەی کتێبەکەی بۆ تەرخان کراوە. هەروەها لە هەندێک بەش و فایلدا نووسەرێک پرسیارباران کراوە، لە هەندێکیش پرسیارێکی کورتیلە و وەرامەکی دوور و درێژی چەند لاپەڕەیی بەرچاو دەکەوێت، بۆ نموونە لە یەکێک لە تەوەرەکان نووسەرێک بەبێ ئەوەی هیچ پرسیاری لێ بکرێت، کەچی وەرامەکی پێنج لاپەڕەیی نووسیوە! لە باسێکدا کە بە حسێب باسی وەرگێڕانە و قسە لەسەر وەرگێڕان دەکرێت، کەچی بە ڕستەی "چۆن ئاشنا بووی بە جیهانە جوان و ڕەنگاڵییەکەی منداڵان" پرسیاری لێ کراوە.

سێیەم: بەشێک لەو کەسایەتییانەی چاوپێکەوتنیان لەگەڵدا کراوە، چەند جارێک و لە چەندین تەوەری جودادا قسە و لێدوانیان هەبووە، کە ئەمە زەحمەتە بە یەک کەس لە هەموو ئەو بوارە جۆراوجۆرە بۆچوونی زانستی و ڕای دروست بخاتە ڕوو. بۆ نموونە نووسەر هەیە لەو کتێبەدا حەفت جار چاوپێکەوتنی لەگەڵ کراوە و تێیدا جگە لە قسەکردن لەبارەی شیعر وچیرۆک و ڕۆمانی منداڵان، هەروەها لەسەر فیلمی کارتۆنی و بەرنامەی ڕادیۆ و تەلەفزیۆنی و نیگارکێشیی منداڵانیش وەک شارەزایەک لێدوانی داوە، نووسەری دیکە هەیە جگە لەوەی لە سێ مژاری جودادا لێدوانی لێ وەرگیراوە، دواتر لە تەوەری دووەمی کتێبەکەدا چاوپێکەوتنی بەرفراوانی لەگەڵدا کراوە.

چارەم: مەرج نییە ئەوەی شیعری جوانی نووسی بە منداڵان لە هەمان

دەمدا لە باسکردنی خەسڵەتەکانی شیعری منداڵان لێزان و زیرەک بێت، هەر وەک دەشێ کەسێک با لە مەیدانی ڕەخنەی ئەدەبی منداڵاندا بلیمەتیش بێت و هەر بۆ ئەوە باش بێت دەقی داهێنانکارانە و دەقی ساوای پ□ ل□□ک جوێ بکەیتەوە، بەڵام ڕەنگە هەر ئەو کەسە بۆخۆی نەتوانێت شیعر یان چیرۆکێکی جوان و سەرکەوتوو بنووسێت. ئەوجا بەشێک لەو بەڕێزانەی لێدوانیان لێ وەرگیراوە، یان چاوپێکەوتنیان لەگەڵ کراوە بەم تەرز و شێوەیەن. بۆ نموونە کەسێکت هەیە چەند دەقێکی جوانی بیانی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، چ پێویست دەکات بە پرسیارکردن لە باسی شانۆ یان کاریکاتێری منداڵان تووشی هەڵە و قسە فڕێدانی بکەیت. یان کابرا چەند شیعرێکی بۆ منداڵان نووسیوە، چ لازم بە پرسیار لە تایبەتمەندی و بەهاى چیرۆکی منداڵان بەسەری بکەیتەوە، یاخود کابرا لە دەروونزانیدا پسپۆڕە، ئاخر لەکوێ ورد و درشتی ڕۆمانی منداڵان و مێردمنداڵان شی بکاتەوە؟

پێنجەم: باوەڕ ناکرێ هیچ کەس نکوڵی لەوە هەبێت پرسیار دانان بۆ کتیبێکی بەو قەبارە گەورەیە و بەو هەموو بوار و بابەتە جۆراوجۆرە کارێکی ئاسان بێت، بگرە ڕەنگە هەندێک جار دانانی پرسیاری ورد و ئامانجدار لە وەرامەکان قورستر و ماندووکەرتر بێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەش مادام هەردوو نووسەر و ڕۆژنامەنووسی بەڕێز شانیان داوەتە بەر وەها پرۆژەیەکی گەورە، دەبوو لە پرسیارکردن وردتر بن، هیچ نەبێت ل□□□ و لەوێ تووشی پرسیاری دووبارە نەبنەوە. من ل□□□دا تەنیا دوو نموونە د□ن□م□وە. یەکێکیان لە تەوەری شیعری منداڵاندا لە یەکەم پرسیاردا هاتووە: "تایبەتمەندی شیعری منداڵان چییە و دەبێ چۆن بۆیان بنووس□□ت". لە کۆتا پرسیاری هەمان تەوەریشدا هاتووە: "بە بیر و ڕوانینی تۆ دەبێت شیعری منداڵان چۆن بێت ل□□□ووی ڕووخسار و ناوەرۆکەوە". ئێ جا چونکە هەردوو پرسیار یەک شتن، بۆیە کە وەرامەکەش دەخوێنیتەوە، هەمان شتن بە کەمێک جیاوازیی لە وشە و دەربڕیندا. یان لە پرسیارێکدا هاتووە: "تایبەتمەندییەکانی چیرۆکی منداڵان چییە" دوای ئەوە نووسراوە: "ئەی خاسیەتەکانی چین". کە ئەمە وەک ئەوە وایە بە کەسێک ب□□□یت ئەرێ تەمەنت چەندە، پاشان پێی بڵێی ئەدی چەند ساڵیت!

شەشەم: ئەو کارەی ئەو دوو بەڕێزە ئەنجامیان داوە، کارێکی جوانی ڕۆژنامەگەرین□، ن□ک ش□ر□ق□ و توێژینەوە، دیارە لە ئیشی ڕۆژنامەگەریشدا، وەک چۆن ڕۆژنامەنووس دەتوانێت ئەو وەرامانەی وەری دەگرێتەوە ناوونیشانی گونجاوی بۆ داب□ن□ت و ئەو ڕستە و پەرەگرافەی بە باشی دەزانێت زەقی بکاتەوە و بیکاتە مانشێت، بە هەمان تەرز بۆی هەیە بە کورتکردنەوە و ڕێکخستن و مۆنتاژ و لادانی هەندێک ڕستە و پەرەگرافی زیادە و ناپێویست بە چاوپێکەوتنەکاندا

بچێتەوە، ئەمە بۆ ئەوەی کاریگەری لەسەر گەیاندنی پەیام و ڕا و بۆچوون و دونیابینیی ئەو نووسەر یان چالاکە هەبێت کە دیمانەی لەگەڵ ساز دراوە. بەڵام ئامادەکارانی کتێبی ئەدەب و هونەری منداڵان پێناچێت ئەو مافەیان بۆ خۆیان دابێت بە وەرامەکاندا بچنەوە، بۆیە لە هەندێک لاپەڕەدا قسەی دووبارە و درێژدادڕیی ناپێویست بەدی دەکرێت. بۆ نموونە لە یەکێك لە چاوپێکەوتنەکان تەواوی پرسیار و وەرامەکان شەش لاپەڕەی کتێبەکەی گرتووە، بەڵام هەر لەو چاوپێکەوتنە برای چاوپێکەوتن لەگەڵ کراو، هاتووە پرۆفایلی خۆی لە پێنج لاپەڕەدا خستووەتە ڕوو، ئەوانیش دەق وەکوو خۆی داینناوە! یان کە پرسیار لە نووسەرێک کراوە و بە نموونە باسی نووسینی چیرۆکی منداڵانی لێ کراوە، کەچی ئەو لەناو وەرامەکەیدا بێ ئەوەی بۆ خۆی زانیبێت کەوتووەتە ناو قسەکردن لە وەرگێڕان، ئەمانیش هاتوون دیسان قسەکەیان دەق بەبێ هیچ کەم و زیادکردنێک داناوە!

حەفتەم: لە بەشێک لە بەرسفی ئەو بەڕێزانی لێدوانیان لە وەرگیراوە یان دیمانەیان لەگەڵ ساز دراوە، هەندێک قسە و بەڵگە و پەڕەگراف بەرچاو دەکەوێت. هەر بەڕاستی سەیر و نامۆیە، ئەوجا ئەگەر ئامادەکاران مافی سانسۆرکرنی ئەو قسانەشیان پێ نەدرابێت، وەها پێویست بوو لانی کەم داوا لەو نووسەر و چالاکە بکەن کە بەو بۆچوون و قسەیەیدا بچێتەوە و تەواو لێی دڵنیا بێت ئەوجا بڵاویان کردبایەوە. بۆ نموونە شاعیر هەیە لە لێدوانێکیدا گوتوویەتی: “شیعری منداڵان ئەبێ کورت بێت لە چوار دێر کەمتر و لە شەش دێر زیاتر نەبێ” لە کاتێکدا وەها باشە شیعری منداڵان کورت بێت بەڵام بۆ چ بەڵگە و بیرکردنەوە و پێوەر و لۆژیکێک هەر دەبێ لە نێوان شەش دێر و چار دێردا بێت! یان هەیە ئامۆژەی بەوە کردووە کە دەقی منداڵانە پێویستە بەشێوەی ئاکادیمیانە بنووسین! یان هەیە ڕایگەیاندووە کە “مامۆستا قانع و مامۆستا هەژار لە ڕۆژهەڵاتدا لەو شاعیرانەن کە ڕاستەوخۆ بەرهەمی ئەدەبیان بۆ منداڵان خولقاندووە”. هەروەها گوتراوە ” ئەحمەدی خانی چیرۆکی بۆ منداڵان داناوە”… ئەمەو چەندین قسە و لێدوانی دیکە کە زەق دیارن کە زانیاریی هەڵە و نەگونجاون و پەیوەندییان نییە بە دید و بۆچوونی جیاوازی ئەم و ئەو لەسەر مەسەلەیەکی دیاریکراوی ئەدەبی منداڵان.

زیاد ڕەشاد قادر

سەودا.. شیعر- زیاد ڕەشاد قادر

گشت ژیان و سوڕی تەمەن بەقوربانی نیگایەکت
دونیا هەمووی دەگۆڕمەوە بە شیرینیی لیقایەکت
تۆ کە خۆت ساقی و سوراحی و مەی و نەی و پەیمانە بیت
ئاوازی چی ساز و عوودە سەدەقەسەری سەدایەکت
لەم سارا وشك و بێ تینە، ئاسمانە لێڵ و خەمگینە
بۆ هەرچی دەرد و برینە، بەسە وەشتی دەوایەکت
ئەگەر عالەم لە ئاست بانگی مەعشووقی خۆی خۆی نەبان کا
من هەر بە یەك پێ دێم بەدەم دەنگ و بانگ و نیدایەکت
با هەر کۆڵانی ژین سارد و کووچەی زەمەن زەمهەریر بێ
چ باکمە، چ پەروامە، مادام هەمە پەنایەکت
چی سەروەتی سەر زەمینە، پیرۆزی ئەو دەڵاڵانە
من ئەو دەمە شاد و شاهم، کە بووم□ تە گەدایەکت
کەسانێ شێت و شایەرن بۆ باڵای لەیلای ئارەزوو
ئەی بۆ من بۆ عیشقی پاکت بەدڵ نەیکەم سەنایەکت
یارت جودایە لە یاری ڕەشەخەڵك و ڕیابازان
بۆیە لەسەری هەڵچنە زیاد کۆشکی هیوایەکت

زیاد ڕەشاد قادر
هەولێر، نیسانی 2022

لە (ماڵی باران)ەوە تا (خەیاڵی مناڵانە) … زیاد ڕەشاد قادر

گەشتێك بەنێو شیعرەکانی (ئەمین محەمەد)دا

زیاد ڕەشاد قادر/ ماستەر لە ئەدەبی کوردی/ زانکۆی یوزنجو یل، تورکیا

پوختە

لە سەرەتای سەدەی بیستەوە ئەدەبی منداڵانی کورد لە کوردستانی عێراق دەرکەوتووە و سەرەتا بە شیعر و سروودی منداڵان دەستی پێکردووە، یەکێك لەو ناوانەی دەستیلە پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی کورددا هەبووە بە شێوەزاری کرمانجیی ناوەڕاست لە کوردستانی عێراقدا، (ئەمین محەمەد)ی شاعیرە، . ئەمین محەمەدی شاعیر لە ساڵی (2008)ەوە دەستی بە نووسین و بڵاوکردنەوەی شیعری منداڵان کردووە، لەو شەش دیوانە شیعرەی بڵاوی کردووەتەوە، نزیکەی بە هەموویان (100) تێکستی شیعری دەبن و بەشێکیان کراونەتە گۆرانی، ئەمین محەمەد وەك زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانی پێش خۆی و هاوسەردەمی خۆی سەرەتا بە شیعری گەوران دەستی پێکردووە، پاشان هاتووەتە سەر بوار و بابەتی منداڵان. لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵ دەدرێت لە زمان و فۆرمی ئەو شاعیرە قسە بکرێت، هەروەها پەیام و ناوەرۆکی تێکستەکانی بخرێتە بەر باس، هەروەك ئەو سیما و ڕەگەزانەی ئەو شاعیرە لە شاعیرانی بەر لە خۆی جودا دەکاتەوە شرۆڤە بکرێت.

یەکەم: کورتەیەك لە ژیانی

(حەمە ئەمین محەمەد ئیسماعیل) ناسراو بە (ئەمین محەمەد) لە ساڵی (1962) لە شاری سلێمانی لە باشووری کوردستان لە دایك بووە، تا ئامادەیی خوێندووە، جگە لە چاپکردنی دیوانێکی شیعری بۆ گەوران بەناوی (هەڵوێست) لە ساڵی (1991)، هەروەها تا ئێستا شەش بەرهەمی بۆ منداڵان بە چاپ گەیاندووە ، کە سەرجەمیان شیعرن، بە ناوەکانی (ماڵی باران) لە ساڵی (2010)، (هاوڕێی نوێ) لە ساڵی (2011)، (خەونی چێلەکە) و (هەنگە وردیلە)ش لە ساڵی (2011)، (گۆرانیی هەورەکان) و (خەیاڵی منداڵانە) لە ساڵی (2012). گەلێك لە هۆنراوەکانی (ئەمین محەمەد) ئاوازیان بۆ دانراوە و کراون بە گۆرانی بۆ منداڵانی کوردستان.

دووەم: بەرهەمەکانی

1- ماڵی باران

کۆشیعری (ماڵی باران) بە تیراژی هەزار دانە لە سلێمانی و لە ساڵی (2010) چاپ کراوە، سەرجەمی شیعرەکانی ئەم دیوانە لە ساڵی (2009)دا نووسراون، (ماڵی باران) لە (22) دەقی شیعری پێکهاتووە، لەم بیست و دوو تێکستەدا تەنیا یەك شیعریان (10) بڕگەیی و دووانیان (14) بڕگەیین، ئەوانی دیکە پێنج دانەیان (8) بڕگەیین و چواردە شیعریشیان بە کێشی (7) بڕگەیی نووسراون. زۆربەی شیعرەکانیش کورتن، لە حەفت بەیت و هەشت بەیت پێکهاتوون.

2 – هاوڕێی نوێ

کۆشیعری (هاوڕێی نوێ)، لە ساڵی (2011) چاپ کراوە و دە دەقی شیعریی لەخۆگرتووە، چوار شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و شەش شیعریشیان لەسەر کێشی (14) بڕگەیی واتە (7+7)ن، شیعرەکانی نێو کتێبی (هاوڕێی نوێ) لە هەردوو ساڵی (2008) و (2009) نووسراون.

3 – خەونی چۆلەکە

ئەم کۆشیعرەش لە ساڵی (2011) چاپ کراوە، لە (22) تێکستی شیعریی پێکدێ و حەڤدە شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و پێنج شیعریشیان لەسەر کێشی (8) بڕگەیین، تەواوی شیعرەکانی نێو ئەم دیوانە لە ساڵی (2010)دا نووسراون.

4 – هەنگە وردیلە

کتێبی (هەنگە وردیلە) لە (6) شیعری منداڵانە پێکهاتووە و تایبەت بۆ منداڵانی باخچەی ساوایان نووسراوە، ئەم کتێبە لە ساڵی (2011) چاپ کراوە. لەو شەش شیعرەدا، سێ شیعریان لە کۆشیعری (گۆرانیی هەورەکان)یشدا بڵاو کراونەتەوە.

5 – گۆرانیی هەورەکان

کۆشیعری (گۆرانیی هەورەکان) لە ساڵی (2012) چاپ کراوە، ئەم دیوانە (22) دەقی شیعریی تێدایە، کە شازدە شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و چوار شیعریان لەسەر کێشی (8) بڕگەیی و دوو شیعریشیان لەسەر کێشی (10) بڕگەیی (5+5) هۆنراونەتەوە.

6 – خەیاڵی منداڵانە

ئەم دیوانەش لە ساڵی (2012)دا بە چاپ گەیشتووە، (16) دەقی شیعریی تێدایە، لەو شیعرانە یازدەیان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی، دوو شیعریان لەسەر کێشی (8) بڕگەیی، دوو شیعری دیکەیان لەسەر کێشی (14) بڕگەیی (7+7) هۆنراونەتەوە، هەروەها تاکە شیعرێکیان لەسەر کێشیش (16) بڕگەیی (8+8) نووسراوە.

سێیەم: گەشتی شیعریی ئەمین محەمەد

ئەمین محەمەد لە شیعرەکانیدا هەموو دەم لە جوڵە و گەڕان و سەفەردایە، شیعرەکانی ئەو هەموو دەم باڵ دەگرن و دەفڕن، گەڕان و جوڵە و پیاسە و سەفەر نە تەنیا بۆ کۆڵان و گەڕەك و شار و سەرزەمینێکی دیکەی ئەم دونیایە، بەڵکو گەڕان و سەفەری ئەمین محەمەد لەگەڵ منداڵاندا بۆ سەر لوتکەی شاخەکان و پشتی هەورەکان و چوونە لای مانگ و ئەستێرەیە، ڕۆیشتنە بۆ نێو ڕووبار و قووڵایی دەریا، قسەکردنە لەگەڵ هەور و هەڵم و خوڕە و تاڤگە و شەپۆل و نمەی باران و کلووی بەفر و گڤەی با، ئەو بە منداڵان دەڵێ وەرن با هاوڕێی سوێسکە و فیل و مەیموون و ورچ و هەنگ و پەپوولە بین.

زۆر دەم لەسەر زاری منداڵانەوە قسە دەكات و گەرەكییەتی لەگەڵ خۆردا بدوێ و بچێتە پشتی هەورەكانەوە:

وەرە خۆرەكە
ببە بە هاوڕێم
دەی دەی خێراكە
وا من چاوەڕێم

تا دەگاتە:

تا ئاسمانی بەرز،
پشتی هەورەكان
بەرەو خۆرنشین
ئەڕۆین ئێواران
(ماڵی باران، ل6)

شیعرەكانی ئەمین دەیانەوێ گەشت بكەن بۆ نێو قووڵایی دەریا و لەگەڵ باڵندە ئاوییەكاندا بەناو ڕووباردا بڕۆن:

بەناو ڕووباردا ئەڕۆم
ئاوی زەریاكان ئەخۆم
وەك باڵندەی ناو ئاوم
لەسەر شەپۆل وەستاوم
(ماڵی باران، ل13)

ئەو لەگەڵ ئاوی كانیدا هەڵدەقوڵێ و دەبێتە هەڵم و شانبەشانی (با) دەچێتە سەر لوتكە بەرزەكان و تا تۆقی ئاسمانێ ڕاناوەستێ، پاشان لەگەڵ هەورەكاندا جارێكی دی دێتەوە لای منداڵان:

من ئاوی كانیم تەقیوم
لەژێر زەوی هەڵقوڵیوم
دە سەیرم كەن ئێوەی مناڵ
ڕونم وەكو چاوی قرژاڵ
(ماڵی باران، ل14)

لەو شوێنانەش كە لەسەر زمانی میزەڵان و پەپوولە و هەنگیش بۆ منداڵان قسە دەكات، هەر ئارەزووی فڕین و سەفەر و ڕۆیشتن دەكات، ئەوەتا لەسەر زمانی میزەڵانەوە دەبێژێ:

ووتی بێزارم لێرە
دەچم بۆ لای ئەستێرە
(ماڵی باران، ل18)

هەروەها ئەمین محەمەد كە لە (فیل، سوێسكە، چۆلەكە، توتكە، بێقیلە، ورچەبۆر، مشك، پشیلە، مریشكەسپی، هەنگ، پەپوولە، مەیموون، ماسی و تیمساح) دەدوێ، وێنەی شیعری ناوازەی ئەوتۆ پیشان دەدا، هەر دەڵێی وا مریشكەسپی و جوجەڵە وردیلەكانی لەبەردەمت

وەستاون، هەر وەکوو ئەوە وایە مەیموونێکی جوانکیلە لەبەرچاوت بێ
بە درەختدا هەڵبگەڕێ، یا سوێسکەیەکی بۆر و خنجیلانە ببینی، خۆی و
بەچکەکانی بە جیکە جیك بڕۆن بە ڕێگادا، یا بۆقیلەیەك خۆی باسی
زەلکاو و قیڕەی خۆیمان بۆ بکات، هەر وا دەزانی پەپوولە و هەنگ وا
بە زمانی حاڵ لەگەڵ گوڵێکدا قسە دەکەن و داوای لێ دەکەن ماڵی
باخیان پیشان بدات:

گوڵم لێ بوو بەیانی زوو
پەپوولە و هەنگ دوو بە دوو
دەیان پرسی لە گوڵێ
ڕێگای باخیان پێ بڵێ
(ماڵی باران، ل24)

ئەمین محەمەد لە شیعری (ماڵی باران)دا، کە یەکێك لە کۆشیعرەکانیشی بە ناوەوە کراوە، پێچەوانەی ڕێسا و نەریتی باو، ناڵێتە منداڵان با چاوەڕێ بین باران لە ئاسمانەوە بێتە خوارێ و چەتر هەڵدەین، ناڵێ کە باران باری، ئاو زۆر دەبێت و سوودی هەیە بۆ ڕووەك و گیاندار… بەڵکو داوا لە منداڵان دەکات لەگەڵیدا بچن بۆ ماڵی باران، دەستی (با) بگرن و بچن بۆ ئەو شوێنە بەرزەی ماڵی بەفر و تەرزە و بارانی لێیە:

ئێوەش وەرن منداڵان
دەچین بۆ ماڵی باران
بەفر و باران و تەرزە
ماڵیان لە شوێنی بەرزە
هەور ماڵی بارانە
دڵگیرە و فراوانە
دەی با دەست بگرین بە (با)
بەرەو ئاسمان بمانبا
لەگەڵ ئەودا دەگەڕێین
(با) ڕووی لەکوێ بوو لەوێین
ئای خۆ دڵۆپەی باران
وا سەر گۆنامی تەزان
(ماڵی باران، ل16)

تۆڵە و دوژمنایەتی و یەکدی خواردن و یەکتر قڕکردن و کەیف پێکنەهاتن، لە فەرهەنگی شیعریی ئەمین محەمەددا بوونی نییە، ئەو دەیەوێ هەمووان هاوڕێ و دڵسۆزی یەکتر بن، بەدەم یەکەوە بچن و سروودی خۆشەویستی بچڕن، هاوکاری یەکدی بکەن و نوقڵی تەبایی ببەشنەوە، لە شیعری (ژیان لە دارستاندا) لەسەر زمانی مارەوە، بە سمۆرە و ڕێوی و بەچکەکانی دەڵێ لێم مەترسێن، دەبمە هاوڕێتان:

ماریش کاتێ ئەوەی بینی
وەستا لەبەر پێکەنینی
وتی بۆ ترسان بەم شێوە؟!
هاتووم ببمە هاوڕێی ئێوە
(گۆرانیی هەورەکان، ل4)

لە شیعری (ئاشتبوونەوە)دا، کارژۆلە لەگەڵ بێچووی گورگ و ڕێویدا، هەموو کێشەکانیان تێپەڕاندووە و پێکەوە دەژین و باسی مافی هاوسێیەتی و ئاشتی و تەبایی و دڵپاکی دەکەن:

کارژۆلەی بزنە کێوی
لای بێچووی گورگ و ڕێوی
وەستاون لەبەر دەرگا
لەبەردەم ماڵی گورگا
دەڵێن ئێمە سێ هاوڕێین
لەم دارستانە هاوسێین
بە ئاشتی و بە تەبایی
کەوتوینە بەزم و شایی
(خەونی چۆلەکە، ل3)

لەو مەملەکەتە قەشەنگەی ئەمین محەمەددا، گیانداران لە کاتی پرسیار و پێویستیدا یارمەتی یەکدی دەدەن، وەك لە شیعری (کەروێشکە گردیلە)دا، کەروێشکێك بێچووەکەی بزر دەکات، بۆیە دەچێ لە سمۆرە پرسیار دەکات، ئەویش دەڵێ لای ئێمەیە و لەگەڵ بێچووی من پێکەوەن. هەروەها لە شیعری (ژیان لە ئەستێرەیەکی تردا) خەون بەوەوە دەبینێ کە گورگ و مەڕ ببن بە هاوڕێ، مشك و پشیلەش لەباتی شەڕ، دیلانێ بکەن:

گورگ و مەڕ دەبن بە هاوڕێ
ئەو شوانە و ئەم دەلەوەڕێ!
پشیلە ڕەشە و مشکە بۆرە!
دیلانێ دەکەن بە نۆرە؟!
(خەونی چۆلەکە، ل18)

هەروەها ئەو لە شیعرەکانی (قازە سپی)، (بوکەڵەکانم)، (تابلۆی ئاشتی)، (فیلێکی بچکۆلانە)، (گەمەی پشیلە و مشك)، (هاوڕێیەتی) و (تینوێتی)…دا، لەسەر زاری منداڵ و بووکەڵە و گیاندارانەوە، ئەوە پاتە دەکاتەوە، کە گەرەکیەتی قاز و توتکە، جوجکە و پشیلە، چۆلەکە و ڕێوی، ورچ و توتکە سپی، فیل و چۆلەکە، مشك و پشیلە… ببن بە هاوڕێ و هاودەم و هاوکاری یەکتری و بە خۆشەویستی و تەبایی پێکەوە بژین و یاری بکەن و ڕێز لە مافی یەکتری بگرن و ڕێسای دیموکراسی پەیڕەو بکەن.

ئەگەر فایەق بێکەس لە شیعری (شێر و مار)دا، کە کوڕ هاوار بۆ باوکی دەبات تا لە مار ڕزگاری بکات، باوکی مارەکە لەتوپەت بکات، وەك دەڵێ:

کوڕ دەستی کرد بە هاوار
باوکەکەی کرد خەبەردار
کەوتە فریای دەستوبرد
مارەکەی لەتوپەت کرد

ئەمەو ئەگەر لە زۆرێك لە شیعری ئەوسا و ئێستای منداڵاندا، مار و دوپشك و قەلەڕەش و ڕێوی… هێمای خراپە و شەڕانگێزی و فێڵ و دووڕوویی بن، بەڵام ئەمین محەمەد پێچەوانەی ئەو گوتارە باوە، تەنانەت لە شیعری (بوکە سوورە)دا کە مارێك دەیەوێت هێرش بۆ زەڕنەقووتەکان بێنێ و بیانڕفێنێ، ئەو نایەت قسە بە مار بڵێ یان لەتوپەتی بکات، یا هەڕەشەی لێ بکات، بەڵکو تەنیا بۆ پاراستنی زەڕنەقووتەکان بە دارێك مارەکە لەسەر درەختەکە دێنێتە خوارێ:

خۆم زانیم بوکە سوورە
لە بێچووەکانی دوورە
کە بینیم پەشێکاون
لە هێلانە خزاون
وتم ها، چی ڕویداوە
بۆ جریووەتان نەماوە؟
وتیان ئەها، ئەو مارە
هاتووەتە سەر ئەم دارە
دەیەوێت هێرش بێنێ
زەڕنەقوتە بفڕێنێ
منیش خێرا سەر کەوتم
بۆ لایان بەڕێکەوتم
ئیتر یەکسەر بە دارێ
مارەکەم هێنا خوارێ
(خەونی چۆلەکە، ل13)

شاعیر دەزانێ منداڵان بەگشتی ئەگەر بە گیاندارێکیش نامۆ بن یا لێشی بترسێن، بە باسکردن و ناوهێنان و لێ نزیك بوونەوە و هاوڕێیەتیکردنیان، ئەو ترس و نامۆییە دەڕەوێتەوە، بۆیە باسی گیانداران و قسەکردن لەسەر زمانی گیانداران، پانتاییەکی گەورەی لە دەقەکانی ئەمین محەمەددا گرتووە و لەپاڵ گیانداری ماڵیدا، لەگەڵ کێوییەکانیشدا هاوڕێیەتی پەیدا کردووە، وەکوو چۆن باسی باڵدارەکان دەکات، گیاندارە ئاوییەکانیشی فەرامۆش نەکردووە، بۆیە ناو و قسە و بەسەرهاتی (چۆلەکە، فیل، سەگ، سوێسکە، مەیموون،

پەپوولە، هەنگ، مریشك، ورچ، مشك، پشیلە، بۆق، ئاسك، سمۆرە، ڕێوی، مار، کۆتر، بەرخ، قاز، ماسی، تووتی، پەڕەسێلکە، گورگ، بزن و کارژۆڵە)ی نووسیوە و بە منداڵانی ئاشنا کردوون.

ئەمین محەمەد لەو شوێنانەش کە زەمی گیاندارێك یا حاڵەتێك دەکات ئەوەندە بە نەرم و هێمنی ناسکەگلەییەکی لێ دەکات، وەکوو ئەوە وایە مامۆستایەك بە فێرخوازێکی خۆشەویستی خۆی بڵێ ئاااای وا نابێ… ئەها بە توتکەکەی دەڵێ:

توتکە گوێ قوتەی جرپن
بۆچی دەوەڕیت بە من
(ماڵی باران، ل10)

یا کە وەسفی مەیموونەکەی دەکات، بە تەنزەوە بە لاسار و چەتوونی ناو دەبا و دەڵێ:

وەرن سەیری ئەم مەیمونە
چەندە لاسار و چەتوونە
هەر خەریکی ڕاو ڕاوێنە
زۆر حەزی لە بازبازێنە
(ماڵی باران، ل19)

دیسان بە گاڵتەوە بە ورچەبۆر دەڵێ چاوچنۆك و تێرنەخۆر، پاشان هەر خۆی بەوە وەسفی دەکات کە خاوەنی دیمەنێکی دڵگیرە:

هەی هەی وا هات ورچە بۆر
چاوچنۆکی تێر نەخۆر
لانەی هەنگ ئەشێوێنێ
هەنگوینی ئەچۆڕێنێ
تا دەگاتە:
سەیری ئەو ورچە پیرە
دیمەنی چەند دڵگیرە…
(ماڵی باران، ل26)

هەروەها لە شیعری (گەمەی پشیلە و مشك)یش، نەرمەگلەییەك لە پشیلە دەکات و بە (پشەی کەڵ) ناوی دێنێ، کەچی لە دێڕەکانی دیکەی شیعرەکەدا، بە (پشە چاوشین) گاسی دەکات. کە زۆر لە گورگ توڕە دەبێ و پێی ناخۆشە ئازاری کەروێشکەکەی بدات، دیسان وەك ئەوەی شێخی لەگەڵ بوونەوەرێکی بزێك بکات، دەڵێ:

گورگی چەپەڵ و نەوسن
واز بێنە لە هاوڕێی من
هەستە کەروێشکە ڕاکە
ئێستا هەلێکی چاکی
(خەیاڵی منداڵانە، ل5)

بەشی زۆری دیکەی شیعرەکانی لە وەسفی ئەو گیاندارانەی بوونەتە کاراکتەری نێو شیعرەکانی بە (چاو بزی گوێ قوتیلە)، (کەروێشکە خەپان)، (چەنەباز)، (بزێو) و (وردیلە)ی ناویان هاتووە.

بەشی زۆری شیعرەکانی ئەمین محەمەد وەربگێڕدرێنە سەر هەر زمانێکی دونیا، دیاری و دۆستی منداڵانن و چێژی لێ دەبینن و لەگەڵ وشە و ڕستەکانیدا ئاوێتە دەبن، هەموو ئەو کەرەستە و وشە و دەستەواژانەی ئەو بەکاری دێنێ، چۆن بۆ منداڵێکی کوردستان جێگەی بایەخ و تێڕامانن، ئەوهاش منداڵانی نەتەوەی دیکە دەتوانن ئەو چێژ و سوود و کاریگەری و بایەخە ببینن، لێ بەشێکی شیعرەکانی شاعیر، تایبەتن بە منداڵانی کوردستان و تەنیا بۆ خۆشەویستی خەڵك و خاك و ئاڵا و نیشتمانی کوردەواری نووسیویەتی، چونکە خۆزگەی ئەو و هەمووان ئەوەیە کوردستان ئازاد بووایە، چونکە خەون بەوەوە دەبینێ، خۆری ئازادی لە هەر چوار پارچەی وڵات هەڵبێت، خۆرێك تیشك و پرشنگی دوایی نەیەت و هیچ پەڵەهەورێك نەتوانێ ڕێگەی لێ بگرێ، خەون بەوەوە دەبینێ ببێتە مامۆستا و سۆراخی ناو و نەخشەی کوردستان بکات:

چاوم گێڕا بەسەریانا
بە دوای ناوی کوردستانا
هەر لە نەخشەکە ڕامابووم
بە دیارییەوە حەپەسابووم
دەمووت نیشتمانم کوێ یە!
بۆ نایبینم لەهیچ جێ یە؟!
(خەونی چۆلەکە، ل19)

ئەو وەختێ باسی کڵارەکەیشی بۆ منداڵان دەکات، جەخت لەوە دەکاتەوە کە جوانییەکەی لەوەدایە کە ڕەنگی کڵارەکەی وەکوو ڕەنگەکانی پەرچەمی کوردستان لە زەرد و کەسك و سپی و سۆر پێکهاتوون. دەمێ لەگەڵ بابەنوئێلیش دەئاخفێت، لە وەڵامی ئەوەی کە بۆچی نەخشەی کوردستان لەسەر نەخشەی جیهاندا دیار نییە، بە بابەنوئێل دەڵێ گوێم لێ بگرە من کوردم و کوردستانیم، نیشتمانم دابەشی سەر وڵاتان کراوە:

ورد گەڕاوم لەسەر نەخشە
تۆم نەبینیوە بمبەخشە
وڵاتی تۆ ناوی چییە؟
ئەی بۆ ناونیشانی نییە؟
بابە نوئێل گوێ بگرە لێم
تا پێت بڵێم کێم و لەکوێم
کوردم خەڵکی کوردستانم

دابەشی سەر وڵاتانم
(گۆرانیی هەورەکان، ل6)

ئەمین محەمەد لە شیعرەکانیدا، بە دەگمەن نەبێ ڕێگەی ئەوەی بەخۆی نەداوە بە منداڵان بڵێ وا بکەن و وا بڵێن و ئەم کارە مەکەن و ڕەفتارتان پێویستە وابێ و هتد… وەك لە ناوەڕۆکی زۆرێك لەو شیعرانەی ئەوسا و ئێستا بۆ منداڵان نووسراون بەو زمان و شێوازە منداڵ دەدوێنن، تەنانەت ئەو شیعرانەیشی کە دەکەونە نێو خانەی شیعری پەروەردەیی و فێرکارییەوە، زمانێکی ناڕاستەوخۆی تێکەڵا بە ئەندێشە و خەیاڵ و یاریی منداڵانەی بەکار هێناوە. ئەو بە منداڵان دەبێژێ تا خۆر ئاوا نەبێت ئەستێرە دەرناکەوێت، قسەیان بۆ دەکات سوودی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت چەندە پێویستە لەم چەرخەدا، لە چێژ و بایەخی تەندروستیی شیر و گوێز دەدوێ، لەبارەی ئەوەوە دەنووسێ کە یاسا چەندە پێویستە بۆ ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵ. باسی سوڕی ژیانی بۆق، هەڵهێنانی جوچکە، چێکردنی هێلانە لەلایەن چۆلەکە، سروشتی ژیانی تووتی، ڕەنگ و شێوەی شەمامە و هتد… دەکات، بەڵام نایکاتە فەرمانکردن و وەعزدان و وانەی بیرکاری و زانست. ئەوەتا لە شیعری (ئاوی کانی)دا لەسەر زاری ئاوەوە باس لەوە دەکات کە لە ژێر زەویدا هەڵقوڵاوە و کە تیشکی خۆریش لێی دەدا، دەبێتە هەڵم و دەبێتە هەور، دوایی جارێکی دی دێتەوە:

من ئاوی کانیم تەقیوم
لە ژێر زەی هەڵقوڵیوم
دە سەیرم کەن ئێوەی مناڵ
ڕوونم وەك چاوی قرژاڵ
هاوڕێی کێڵگە و باخچەی شارم
من بێچوی دەریا و ڕوبارم
کە تیشکی خۆر گەرمم دەکا
دەبم بە هەڵم و با دەمبا
دەچمە ناو هەورێکی سپی
ملی ڕێ دەگرین بە کپی
ورد، ورد، دەڕۆین بە ئاسمانا
بەسەر لوتکەی بەرز و جوانا
کاتێ هەور دەگرمێنێ
بە لێزمە دامدەبارێنێ
دەبم بە لافاو لەو کێوە
دەگەڕێمەوە لای ئێوە
(ماڵی باران، ل14)

ئەمین محەمەد لە گەشتی شیعرەکانیدا لەگەڵ منداڵانی هاوڕێی، لای لە

وەرزش کردووەتەوە و شیعری بۆ ڕۆژی جیهانیی منداڵان و ڕۆژی جەژن و یادی لەدایکبوون و سەری ساڵی نوێ گوتووە، هەروەها خۆشەویستیی دایك و شاری سنە و جوانیی کتێبخانە و دونیای مۆسیقا و کۆلارە و بووکەشووشە… بە وشەی ناسکی ئەوتۆ لێیان دواوە دەیان هێندە لەکن منداڵ خۆشەویستتری کردوون، هەروەها بۆ جوانیی سروشتی کوردستان و دیمەنی باخ و خوڕەی تاڤگە و هاژەی ڕووبار و بڵندایی شاخ و ناسکی پەلکەزێڕینە… شیعری قەشەنگی نووسیوە. پێی خۆشە منداڵان هاوڕێی هونەر و شیعر و گۆرانی بن، بە بایەخەوە باسی نیگار و فڵچە و بۆیە و ڕەنگ و دەفتەری وێنە و پیشانگا دەکات، وێنەی خۆر دەکێشێت کە ڕەنگی زەردی زێڕینە و پرشنگ دەدات و تیشکەکانی پەرش و بڵاون، لە بۆیە و پەڕێکی سپی وێنەیەکی پاك و بێگەرد دروست دەکات و لە پیشانگا هەڵیدەواسێ، نیگاری درەختێك دەکێشێت کە با دەیلەرێنێتەوە و پاساری بۆ لای دەفڕن و دەیکەن بە هێلانە، جوجەڵە و پشیلە پێکەوە دەخاتە تابلۆیەك و دەخوازێ بۆ کێشە و هەرا بن و بە ئاشتی بژین.

خوێندن و چوونە قوتابخانە و ڕێزگرتن لە مامۆستا و خۆشویستنی هۆڵی وانە و کەلوپەلی قوتابی لای ئەمین محەمەد ڕێگەی تایبەتییان هەیە و بۆیە هەموو دەم بە تام و چێژەوە باسی زوو لە خەو هەستانی سبەینان و خۆگۆڕین بۆ چوونە فێرگە و جانتا بە شان دادان و چەتر هەڵگرتن و ڕاوەستان لە گۆڕەپان و نووسینی دارا و بەشداری کردن لە چالاکیی خوێندنگە دەکات، لە بەشێکی شیعری (ئامادەکاری)دا دەڵێ:

ئامادەم خۆم گۆڕیوە
پۆلی یەکم بڕیوە
جانتاکەم هەڵدەگرم زوو
جا دەچم بۆ پۆلی دوو
دەفتەری وێنەم پڕیە
لەگەڵ دەستەیەك بۆیە….
(گۆرانیی هەورەکان، ل20)

ئەو ئەگەرچی لە ژیانیدا کاری مامۆستایەتی نەکردووە، بەڵام لە شیعرەکانیدا زۆر بە هەست و ڕۆح و سایکۆلۆژیای منداڵ ئاشنایە و دووریش نییە وەکوو باوکێك کە خاوەنی چەند منداڵێکە، لەنێویشیاندا لیلێ، یارەمەتیدەر بووبن بۆ ئەوەی لە جیهانی منداڵان نێزیکتر بکەوێتەوە، خۆیشی لە چاوپێکەوتنێکدا ئەوەی نەشاردووەتەوە کە هەر شیعرێك بنووسێ سەرەتا بە (لیلێ)ی کیژی پیشان دەدا، وەك دەڵێ: "بەر لە بڵاوکردنەوەی هەموو شیعرەکانم بۆ (لیلێ)ی کچم دەخوێنمەوە، ئەوەی ئەو بەلایەوە قورس بێ گۆڕانکاری تێدا دەکەم، چونکە بە بۆچوونی من، منداڵ باشترین فلتەر و تاقیگەیە".

هەر لەبەر ئەوەش دەبینین لە زۆرێك لە شیعرەکانی (ئەمین)دا،

(لیلۆ) بووەتە کاراکتەری نێو دەقەکان، وەك لە شیعری (حەوزی مەلە)دا دەڵێ:

وەرە سەیری کە (لیلۆ)
دیاریم هێناوە بۆ تۆ
حەوزی مەلەم هێناوە
وا لە حەوشە دامناوە
(خەیاڵی مناڵانە، ل4)

هەروەها لە شیعرەکانی (چۆلەکە)شدا دەڵێ:

چووە ناو دارستانێ
ڕۆژێ لیلۆ بە خەیاڵ
بۆ گرتنی چۆلەکە
دوور کەوتبووەوە لە ماڵ
(هاوڕێی نوێ، ل8)

هەموو شیعرەکانی ئەمین بۆ منداڵ□ی کچ و کوڕ نووسراون، تەنیا چەند شیعرێکی نەبێ، کە یەکێکیان تایبەتە بە منداڵ□ی کچ و باسی قردێلە لەسەردان و گوارە لە گوێکردن و پابوج لە پێکردن و ملوانکە و نینۆك بۆیەکردنی تێدایە:

دایکم گوێچکەی بۆ سمیوم
جوتێ گوارەی بۆ کڕیوم
پاپوجێکم لە پێدایە
لەم شارەدا بێ هاوتایە
جانتاکەشم دەکەمە شان
پڕ لە تەوقە و ملوانکەی جوان.....
(ماڵی باران، ل15)

شیعرێکی دیکەی بە ناوی (بوکەڵەکانم)، ئەویشیان زێتر بۆ منداڵ□ی کچ دەست دەدات، کە لە سەر زاری منداڵ□□کەوە دەڵێ:

دوو بوکەڵەم هێناون
بەرامبەر یەك دامناون
یەکێکیان ورچە بۆرە
چاوی وەك تیشکی خۆرە
ئەویتر توتکە سپی
بە بێ دەنگی و بە کپی...
(خەونی چۆلەکە، ل21)

لە بەرانبەریشدا شیعرێکی دیکەی هەیە زێتر مۆرك و تایبەتمەندیی منداڵ□انی کوڕانی پێوە دیارە، چونکە باسی یاریی دوو گۆڵی دەکات، کە یارییەکە پتر تایبەتە بە کوڕان:

پاشان دەبووین بە دوو بەش

بۆ یەك مەبەستی هاوبەش
ئەویش یاری كردنبوو
تۆپ بەرەو گۆل كردنبوو…
(ماڵی باران، ل28)

منداڵ لە هەر دۆخ و ژینگە و شوێنێك بێ، هەر منداڵە و كۆمەڵێ حەز و خولیای هەیە كە جوێیە لە هی گەوران، زمان و سروشت و سایكۆلۆژیای خۆی هەیە، لەگەڵ ئەوەش لە هەندێ بابەتدا ڕەنگە منداڵانی شار لە لادێ جوێ بن، یا ئەو كەلوپەل و كەرەستانەی لەبەردەستیانە وەكوو یەك نەبن، یا ئەو ژینگە و دەوروبەرەی كە لێی گەورە دەبن و پێدەگەن هاوچەشن نەبێ، بۆیە وەك لە پاڵ دەقی تایبەت بە منداڵی كوڕ و دەقی تایبەت بە منداڵی كچ، دەقی وایشمان هەیە [illegible] بۆ هەردوو ڕەگەز دەست دەدەن، بە هەمان شێوە ئەگەر زۆربەی ئەو دەقانەی بۆ منداڵان دەنووسرێن بەشی خەڵكی گوند و شاری تێدا بێ، ئەوا بەشێكیان پتر مۆرك و تایبەتمەندیی گوندییانە یا شارییانەیان پێوە دیارە، تێكستەكانی ئەمین محەمەدیش لەو هاوكێشەیە بەدەر نیین، چونكە زۆرینەی شیعرەكانی چێن بۆ منداڵانی شارن، بە هەمان شێوەش ڕوویان لە منداڵی گوندە، چەندە باسی ژینگە و دۆخ و كەشی شارن، ئەوهاش لە هی لادێ دەدوێن، چەند شیعرێكی كەمی نەبێت خوێنەر زۆرتر وا هەست دەكات تایبەت بۆ منداڵی شار گوترابن، یا زۆتر تایبەت بن بۆ منداڵی گوند، بۆ نموونە لە شیعری (چۆلەكە)دا باسی دارستان دەكات، لە شیعری (پەلكەزێڕینە)شدا ئەو شوێن و سروشت و ژینگەیەی لێی دەدوێ گوندییانەیە نەك شاری:

لە وەرزی بەهارانا
لەناو سروشتی جوانا
تیشكی زێڕین و باران
تێكەڵ دەبن لە ئاسمان
(خەیاڵی مناڵانە، ل3)

لە شیعری (شەمامە)شدا دیسان شوێنی ڕوداوی نێو دەقەكە (بۆستان)ە، كە شتێكی سەیری لێیە و ناوی شەمامەیە، ئەمەو لە چەند شیعرێكی كەمی دیكەدا كە باسی كێڵگە و دارستان و ژینگە و كەشوهەوای گوندی تێدایە، كە ئەوانەش بە منداڵی شار نامۆ نیین، تەواوی شیعرەكانی دیكەی شاعیر بۆ منداڵانی دەشت و شار گونجاو و ئاسانن، تەنانەت ئەگەر باسی شار و باخچە و یارییەكانی شاریش بكات، وشە و زاراوە و ڕێگە و وێنەیەكی تێدا نادۆزیتەوە لەكن منداڵانی گوند قورس و نامۆ بێت.

چوارەم: زمان و فۆرمی شیعری ئەمین محەمەد

هەرچەندە ئەو بەر لەوەی شیعر بۆ منداڵان بنووسێ، شیعری ئازادی بۆ گەوران نووسیوە، بۆیە خۆڕاهێنان لەسەر کێش و سەروایەك کە بۆ منداڵ لەبار و گونجاو بێ ڕەنگە سەرەتا بۆ ئەو قورس بووبێ، لەم بارەوە مامۆستا حسێن بەفرین دەڵێ: "بەڵام ئەو بۆ ئەوەی بەو دنیایە رابێت (زۆر زانی یەکی) بەکارهێنا بوو ئەویش ئەوە بوو بۆ وەستانەوەی ئەو پەلکێشەو سەرکێشی یەی لەسەری راهاتبوو سەرەتا بەوەها (کێشو سەروا)یەك (کە دواتر ئەیبینن) خۆی هێور ئەکردەوەو خۆی رام ئەکرد تا لەوێوە خوویەك بۆ خۆی دابین بکات، واتە هەر لە سەرەتاوە چوونە سەر (جووت کێشو جووت سەروا) بۆ ئەو نەئەهاتو گران بوو بەڵکو سەرەتا بەم جۆرە دەرگای کردەوە:

کاتێ باران ئەبارێ
چەترەکەم خۆشەویستە
لەسەر سەرم ڕای ئەگرم
چونکە ئەوم پێویستە

لە چەند شیعرێکدا (ئەمین) درێژەی بەو شێوازی (کێشو سەروا)یەدا تا دواتر وردە وردە لەسەر جووت کێش و جووت سەروا ڕاهات".

زمانی شاعیر کوردییەکی پەتی و ڕەوانە، ڕستەی کورت و مانادار بەکار دێنێ، دەگەڕێت کام پەیڤ ناسك و شیرینە دەیئاخنێتە نێو شیعرەکانی، هەر بەیت و کۆپلەیەکی ئەو، وێنەیەکی ڕەنگاوڕەنگی ڕوون و جوانن، مەگەر ئەو وشە زۆر باوانەی کە لە زمانانی دیکەوە هاتوونەتە نێو زمانی کوردی و ئێستا وەکوو وشەیەکی کوردی لە نووسین و ئاخاوتندا بەکار دێن، دەنا شاعیر هیچ وشەیەکی ناکوردی لە سەرجەمی شیعرەکانیدا نابینرێن. بە تێکڕاییش وشەگەلی (خەون و خەیاڵ و هاوڕێیەتی و گەشت و خۆشەویستی…) لە تێکستەکانیدا بەردەوام پاتە دەبنەوە، هەروەها لە گەلێك شوێنیشدا دەستەواژەی (خلەخل، گڕوگاڵ، باسکەوباسك، باعەباع، قاقا، بەخ بەخ، جیك جیك، ورد ورد، هەی هەی..، هاها…) دەدا بە گوێی خوێنەردا و لاسایی دەنگی منداڵ و گیانداران دەکاتەوە:

ها، ها لەسەر سەهۆڵا
لە دارستانی چۆڵا
شانی بۆ ئەلەقێنێ
ئەڕوا و خۆی ئەخلیسکێنێ
(ماڵی باران، 26)

ئەو کە دەیەوێت وێنەیەك بە وشە بکێشێت، لەو کامێرامانە پڕۆفیشناڵ و بەئەزموونە دەچێ، هەم کامێراکەی ورد و ئۆرگیناڵە، هەم خۆی دەزانێ کام گۆشە هەڵدەبژێرێ بۆ ئەوەی ڕەسمی ئەو دیمەنە بگرێ و لە بەر چاو و زەینی تەماشاکەردا بمێنێتەوە و کاریگەر بێ، ڕەنگە

دۆزینەوە و بەکارھێنانی وشەی ناسك و قەشەنگ و مۆسیقی سانا بێ، وەلێ بەکاربردنی لە شوێنی خۆیدا و دانانی لە ڕستەی گونجاودا و پێدانی ڕیتم و ئاوازێکی شاعیرانە لە دەست ئەمین محەمەد و ئەوانە دێت، کە لەگەڵ شیعر و جوانی و خەیاڵی منداڵانەدا دەژیێن، با ببینین لەم شیعرەدا چۆن وەسفی تاڤگە دەکات و وێنەی کەف و خوڕە و ھاژە و جریوە دەگرێ و بە سەیرکردنی گەڵای تەڕ و پرژەی ئاو خوێنەر سەرسام دەکات:

ئەوەتام لە باخێکا
لە دامێنی شاخێکا
جۆگەیەك ئاوی سازگار
وەکو تاڤگە دێتە خوار
کەفی سپی وەك زیوە
ورد، چاوم تێبڕیوە
خوڕە و ھاژە و جریوە
دەنگیان لێ ھەڵبڕیوە
گەڵای تەڕ و پرژەی ئاو
سەرسامیان کردووم تەواو
(خەونی چۆلەکە، ل8)

ھەرچەندە تا ئاستێکی زۆر ڕیتم و ئاوازی شیعرەکانی ئەمین محەمەد خۆش و سووك و منداڵانەن، لێ ھەندێ جار لێرە و لەوێ، بەھۆی تەواو ڕەچاو نەکردنی کێشی نیوە دێرەکان، ھەر ئەوەتا خوێنەر ھەستی پێدەکات سووکە لەنگییەك دروست دەبێ، ئەوەتا لەشیعری (بۆقیلە)دا، کە بە کێشی حەفت بڕگەیی نووسراوە، کەچی لە نیوە دێری سێیەمدا دەبێتە ھەشت بڕگە:

ھەرچەند بە بەچکە ماسی
سەرەتا منتان ناسی
بەڵام سەرمێکوتەم ناوە
ماڵم لەناو زەلکاوە
(ماڵی باران، ل30)

ھەروەھا لە شیعری (ھاوڕێیەتی)شدا، کە شیعرەکە لەسەر کێشی حەفت بڕگەیی نووسراوە، بەڵام نیوە دێری شەشەم بە تەنیا لە ھەشت بڕگە پێکدێ:

کۆترەکەمم ھێناوە
لای پشیلەکە دامناوە
دەڵێم میوانە لای تۆ
ئاگاداری بە مەیخۆ
بۆ تۆ دەزانیت من چیم

خۆ من پشیلەی ڕاستی نیم
(گۆرانیی هەورەکان، ل18)
وەك دەبینین تەنیا لەو نیوە دێرەی کە دەڵێ (خۆ من پشیلەی ڕاستی نیم) لە هەشت بڕگە پێکدێت.
ئەوەندەی پەیوەندی بە ڕێنووسیشەوە هەبێت، ئەمین محەمەد هەوڵی داوە، سەر لە منداڵ نەشێوێنێ و زۆتر پەیڕەوی ئەو ڕێنووسە بکات، کە لەکن زۆرینەی خوێندەواری کوردەوە پەیڕەو دەکرێ و زۆریش خۆی پاراستووە لەوەی دوو شێواز یا پتر لە جۆرێك ڕێنووس بەکار بێنێ، خۆ ئەگەر وردتر لەگەڵ بابەتی ڕێنووسدا مامەڵەی کردبا باشتر و جوانتر دەبوو. لە خوارەوە بەشێك لەو کەلێن و ناتەواوییانەی لە بواری ڕێنووسدا، کە لە کۆشیعرەکانی ئەمین محەمەددا بەر چاو دەکەون، دەخەینە ڕوو:
لە شیعری (خەونی چۆلەکە)دا، بۆ هەردوو وشەی (جریوە) و (بینیوە) دوو (و)ی نووسیوە:
دەستی کرد بە جریووە
وتی خەونم بینیووە
(خەونی چۆلەکە، ل9)
لە شیعری (بێچوە پشیلە)دا، بۆ وشەی (ون) دوو (و)ی نووسیوە، وەك دەڵێ:
بۆ خۆت لێ وون کردووە
لێرە بەجێت هێشتووە؟
(خەونی چۆلەکە، ل7)
هەر لەو شیعرەدا،(بێچوو)ی بە (بێچو) نووسیوە! هەروەها لە شیعری (پەڕەسێلکە)دا، بۆ وشەی (سوور) یەك (و)ی نووسیوە، بەڵام بۆ (دوور) دوو (و)ی بەکار هێناوە:
خنجیلانەی گەردن سور
جار جارێك دەفڕێ بۆ دوور
(خەونی چۆلەکە، ل7)
لە هەمان دەمدا لە شیعری (بوکە سوورە)دا، (بووك)ی بە (بوك) نووسیوە، کە چی بۆ (سوور) تەواوی بەکار هێناوە و دوو (و)ی نووسیوە، هەر لەو شیعرەدا دیسان (جریوە)ی بە (جریووە) نووسیوە! هەروەها بۆ (دەنووك، سووك) یەك (و)ی بەکار هێناوە و بە (دەنوك، سوك)ی نووسیوە، کەچی لە شوێنی دیکەدا، (دەنووك)ی بەکار هێناوە، ئەمجارە (بچووك)ی بە (بچوك) نووسیوە. لە دوو نیوە دێری بەدوای یەکداهاتوودا بۆ(چەتوون) دوو (و)ی بەکار هێناوە، کەچی بۆ (مەیموون) یەك (و)ی نووسیوە! هەروەها بۆ (بیوتایە، زیوین) دوو (و)ی بەکار هێناوە و نووسیویەتی (بیووتایە، زیووین)!

دەستەواژەکانی (جوان بوو) و (ئاسان بوو) بە (جوانبوو) و (ئاسانبوو) نووسیوە، (کردن بوو) و (بردن بوو)ی کردووەتە (کردنبوو) و (بردنبوو)، کەچی وشەکانی (کوێیە) و (جێیە) و (نوێیە) و (پێیە) (برسییە) و (نییە) و (ئاساییە) و (لاساییە) و (لێیە) و (لەوێیە) و (چاوەڕێیە)ی، بە (کوێ یە) و (جێ یە) و (نوێ یە) و (پێ یە) و (برسی یە) و (نی یە) و (ئاسایی یە) و (لاسایی یە) و (لێ یە) و (لەوێ یە) و (چاوەڕێ یە) نووسیوە! هەروەها (ئاشتیخواز)ی بە (ئاشتی خواز) نووسیوە و (پەلکەزێڕینە)ی کردووەتە (پەلکە زێڕینە)، کەچی بۆ (ڕەنگاوڕەنگ) و (گورجوگۆڵ بم)، هاتووە (ڕەنگاو ڕەنگ) و (گورج و گۆڵبم)ی نووسیوە! خۆزگە بۆ (ئاسکە بچکۆڵە) باعەباعی بەکار نەهێنایە، چونکە (باعەباع) بۆ مەڕ بەکار دێت.

وشەنامەی شیعرەکانی ئەمین محەمەد هەموو ئەو وشانەن کە سەر بە فەرهەنگی منداڵانن، زۆر دەگمەن نەبێ وشەیەك نادۆزیتەوە کە تێگەیشتنی بۆ زارۆکان قورس و نامۆ بێ، جار جارە نەبێ هەندێ وشەی وەکو (چەخماخە، خەڕەك…)ی نووسیوە، کە منداڵ یا منداڵانی هەموو ئەو ناوچانەی بە کرمانجیی خواروو دەئاخفن، باش لێی تێناگەن.

لە هەندێ شوێنیش بۆ ڕیکخستنی سەروای شیعرەکانی، خۆی ناچار کردووە هەندێ وشە بەکار بێنێ، ئەم وشانە هەرچەندە لەپێناو جوانکاری و ئاوازداریی شیعرەکان بەکارهاتوون، لێ هەندێ جار لەسەر حسێبی مانا و ڕەوانیی زمانن، بۆ نموونە لە شیعری (فریاگوزار)دا دەڵێ:

منیش جارێك لە جاران
بوم بە فریاگوزاران
بەسواری پشتی کەشتی
دەریا گەڕام بە گشتی
(خەیاڵی مناڵانە، ل21)

ڕوونە لێرەدا تەنێ بۆ ئەوەی وشەیەکی هاوسەروای (جاران) بدۆزێتەوە، وشەی (فریاگوزاران)ی بەکار هێناوە، دەنا کورد دەڵێ (بووم بە فریاگوزار) نەك (بووم بە فریاگوزاران). لە شیعری (مریشکە سپی)شدا، کە دێتە سەر باسی یەکێك لە جوجەڵەکان، لەبری ئەوەی بڵێ (شیرینە) دەڵێ (شیرینن)، بۆ ئەوەی هاوسەروا بێ لەگەڵ (بیبینن):

یەکێکیان پەڵ لە پێ یە
زۆر جوانە حەزم لێ یە
بەدیاریەوە وەستاوم
ون نابێ لەبەر چاوم
ئێوەش وەرن بیبینن
چەندە جوان و شیرینن

(ماڵی باران، ل25)

ئەنجام

ئەمین محەمەد کە نەوەی دوای ڕاپەڕینی بەهاری (1991)ە و دوای نزیکەی بیست ساڵ لە ڕاپەڕین وەکوو قەڵەمێکی بەگوڕی ئەدەبی منداڵان دەرکەوتووە و بەردەوامە، ڕاستە سەردەمی دەستدانە نووسینی ئەمین محەمەد نە لە سەردەمی (زێوەر) و (بێخود) دەچێ، کە تازە بناغەی ئەدەبی منداڵانی کورد دەکەوێتە سەر پێ، نە هاوشێوەی سەردەمی (گۆران) و (کاکەی فەللاح) و (فەرەیدوون عەلی ئەمین)ە، کە دەکاتە قۆناغی دوای چلەکانی سەدەی ڕابردوو، نە وەکوو وەختی نووسینی (لەتیف هەڵمەت) و (ڕۆستەم باجەلان)ە، بەڵکو ئەو شاعیری دوای ڕاپەڕینە و دروستتر زۆتر لە بیست ساڵ دوای ڕاپەڕین خۆی دەکات بە دونیای منداڵاندا، وەك ڕوونیشە سەردەمی پاش ڕاپەڕین، سەردەمی هاتنەدی ئازادی و چاپ و پەخش و میدیا بوو، ڕاپەرین دەروازەیەك بوو بۆ کرانەوە بەڕووی دونیای دەرەوە و دەست بەکاربوونی ژمارەیەکی زۆر لە ڕێکخراو و سەنتەری تایبەت بە منداڵان و دەرچوونی ژمارەیەکی زۆریش لە گۆڤار و بڵاوکراوەی تایبەت بە منداڵان، لە هەمان دەمدا تێکەڵاوی و هاتوچۆی دەرەوە و هاوردەکردنی کتێب و سەرچاوەی تازەی گەلانی دیکە… هەروەها بەهۆی تێکەڵاوی لەگەڵ پارچەکانی دیکەی کوردستان و دامەزرانی چەند نێوەندی ئەکادیمی و زانستی و زمانەوانی، هەموو ئەوانە وای کرد نووسەرانی دوای ڕاپەڕین بە زمان و شێواز و ڕوئیای تازەوە بنووسن، لەنێویشیاندا شیعر و ئەدەبی منداڵان گۆڕانکاری و پێشەچوونێکی زۆری لەڕووی چەندایەتی بەخۆوە دی، لە ڕووی چۆنایەتیشەوە گۆڕانکاری بەسەرداهات، ئەمانە هەموو یارمەتیدەر بوون تا ئەمین محەمەد وەك دەنگێك لە دونیای ئەدەبی منداڵانی کورد جودا لە نەوەی پێش ڕاپەڕین بەدەربکەوێت، ئەو لەنێو جەنجاڵی و قەرەباڵغییەکی زۆری نووسین و بڵاوکراوەی منداڵان دەرکەوتووە، بەڵام لە هەوڵی ئەوەدایە هەموو دەم وەك دەنگێکی جیاواز و تایبەت دەربکەوێت، لەو چەند بەرهەمەی کە لە چەند ساڵێکی کەمدا چاپی کردوون دەیەوێ وەك هاوڕێ و دڵسۆز و ئەویندارێك مامەڵە لەگەڵ منداڵ بکات و بۆ ئەوە دەکۆشێت لە بەکاربردنی هەر وشە و ڕستە و پەرەگرافێکدا، خزمەت بە منداڵ و ئەدەبی منداڵان و وشە و شیعر و جوانی بکات.

شاعیر لە ساڵی (2008)ەوە دەستی بە نووسین و بڵاوکردنەوەی شیعری منداڵان کردووە، لەو شەش دیوانە شیعرەی بڵاوی کردووەتەوە، نزیکەی بە هەموویان (100) تێکستی شیعری دەبن و بەشێکیان کراونەتە گۆرانی، بە سەیرکردن لە فۆرمی شیعرەکانی ئەمین محەمەد،

دەردەکەوێت کە بە کوردییەکی پوخت و پاراو دەنووسێت، چەند وشە و واژەیەکی کەم نەبێ دەنا هەر منداڵێك کە بە شێوەزاری کرمانجیی خواروو دەنووسێت و دەپەیڤێت بە سانایی تێیدەگات. سەرجەمی شیعرەکانی لەسەر کێشی پەنجەی خۆماڵیین و بەشی زۆریشیان لەسەر کێشی حەفت بڕگەیین، هیچ شیعرێکی ئازادیشی نەنووسیوە.

سەبارەت بە قافیەش، ئەمین محەمەد پتر جووت قافیەی بەکارهێناوە. شیعرەکانی وی کورتن و هیچ شیعری درێژی نییە منداڵ وەڕس بکات و توانای خوێندنەوەی نەبێ. دەربارەی ناونیشانیش، جگە لە شیعرەکانی (گەمەی مشك و پشیلە، پشیلەیەك دەیەوێ بفڕێت، ژیان لە ئەستێرەیەکی تردا) هەموو شیعرەکانی دیکەی ئەمین محەمەد هەر وەك ناونیشانی دیوانەکانی کورتن و زۆربەیان لە یەك وشە یان دوو وشە پێکهاتوون، هیچێك لە ناونیشانەکان بە ناوەڕۆکی شیعرەکان نامۆ نیین و دروست گوزارشت لە وشە و وێنەکانی نێو شیعرەکان دەکەن. هەموو شیعرەکانی ئەمین بەرواری نووسینیان بەسەرەوەیە، لێ لەوەدا لەگەڵ شاعیرانی پێشوو هاوشێوەیە کە شیعرەکانی جودا نەکردووەتەوە بۆ چ ئاستێکی تەمەن گونجاون، ئەگەرچی ئەو شیعرانەی کە لە (هەنگە وردیلە)دا بڵاوی کردوونەتەوە، هەم وەك خۆی ئاماژەی پێداون، هەم بە خوێندنەوەی پەیام و ناوەڕۆکی شیعرەکان دەردەکەوێت بۆ منداڵانی باخچەی نووسیوە.

ئەمین محەمەد وەك زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانی پێش خۆی و هاوسەردەمی خۆی سەرەتا بە شیعری گەوران دەستی پێکردووە، پاشان هاتووەتە سەر بوار و بابەتی منداڵان. گوتاری شیعریی ئەم شاعیرە دوورە لە ئامۆژگاری و وەعزدان بۆ منداڵ، ئەو نەك هەر هاوڕێی پەپوولە و چۆلەکە و کەروێشکە، بەڵکو مار و گورگ و ورچیش ناڕەنجێنێ و وادەکات منداڵ خۆشیانی بوێت.

سەرچاوەکان

یەکەم: بە کوردی (کرمانجیی خواروو)

أ: کتێب

1- ئەحمەد قەرەنی، شیعری فێرکردن لە ئەدەبی کوردیدا (نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007.

2- ئەمین محەمەد، ماڵی باران، چاپەمەنی پەیڤ، سلێمانی، 2010.

3- ئەمین محەمەد، هاوڕێی نوێ، بەڕێوەبەرێتیی خانەی سمۆرە بۆ ڕۆشنبیریی منداڵان، چاپخانەی پیرەمێرد، سلێمانی، 2010.

4- ئەمین محەمەد، خەونی چۆلەکە، بەڕێوەبەرێتیی خانەی سمۆرە بۆ ڕۆشنبیریی منداڵان، چاپخانەی پیرەمێرد،سلێمانی، 2011.
5- ئەمین محەمەد، هەنگە وردیلە، لە بڵاوکراوەکانی خانەی سمۆرە، چاپخانەی پیرەمێرد، سلێمانی، 2011.
6- ئەمین محەمەد، گۆرانیی هەورەکان، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، 2012.
7- ئەمین محەمەد، خەیاڵی منداڵانە، زنجیرە کتێبی منداڵان، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2012.
8- حەمەکەریم هەورامی، ئەدەبی منداڵانی کورد (لێکۆڵینەوە.. مێژووی سەرهەڵدان)، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، بەرگی یەکەم، هەولێر، 2005
9- حەمەکەریم هەورامی، ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین (لێکۆڵینەوە.. نرخاندن، میکانیزمەکان)، لە بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی دەزگای ئاراس، بەرگی دووەم، هەولێر، 2007.
10- حیلم جینۆت، پەیوەندییەکانی دایك و باوك بە منداڵەکانیانەوە (منداڵەکەت بەم جۆرە پەروەردە بکە)، وەرگێڕانی: سەلاح سەعدی، دار المعرفە، بەیروت، (ناوی چاپخانە و ساڵی چاپکردنی بەسەرەوە نییە).
11- زیاد ڕەشاد قادر، زمان و میدیا (چەند سەرنجێك لەسەر لایەنی ڕێنووس و زمان لە میدیاکانی هەرێمی کوردستاندا)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، چاپی یەکەم، هەولێر، 2013.
12- زێوەر (دیوان)، ئامادەکردنی: مەحموود زێوەر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2003.
13- زێوەر، گەنجینەی مەردان و یادداشتی ڕۆژانی دەربەدەری، محەمەدی مەلا کەریم پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە، چاپخانەی (شرکە مگبعە الادیب البغدادیە)، بەغدا، 1985.
14- زێوەر (دیوان)، بەشی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی نامەخانەی زێوەر، کتێبخانەی مەعاریف، بەغدا، 1958.
15- سۆزان جمال، سایکۆلۆژیی منداڵ، بەڕێوەبەرێتیی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، ناو و شوێنی چاپکردنی لەسەر نییە، 2006.
16 – سروودی کوردی (کۆمەڵێك سروودی نەتەوەیی و نیشتمانی)، ئامادەکردنی: فەرهاد فایەق، لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی بەختیاری، چاپخانەی پیرەمێرد، چاپی چوارەم، 2004.
17- فازڵ مەجید مەحموود، شیعری منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا، نامەی ماستەر پێشکەشکراو بە زانکۆی سلێمانی، 2000.
18- گۆران (دیوان)، محمدی مەلا کریم کۆی کردوەتەوەو ئامادەی

کردوەو پێشەکیو پەراوێزی بۆ نووسیوە، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا، 1980.

19- لەتیف هەڵمەت، دیوانی منداڵان (شیعرو چیرۆك بۆ منداڵان)، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتیی کەرکوك، چاپی سێیەم، کەرکووك، 2013.

20- لەتیف هەڵمەت، گەردەلوولی سپی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، 1978.

21- ناهیدە ئەحمەد، سەرەتایەك دەربارەی سەهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، هەولێر، 2005.

22- نەوزاد عەلی ئەحمەد، منداڵو ئەدەب (لێکۆڵینەوە)، چاپی سێیەمی ئەلیکترۆنی، 2007.

ب: ڕۆژنامە و گۆڤار

23- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری مناڵانە)وە، بەشی یەکەم، ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (675)، لە (18/3/2010).

24- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری مناڵانە)وە، بەشی دووەم، ڕۆژنامەی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (676)، لە (25/3/2010).

25- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری مناڵانە)وە، بەشی چوارەم، ڕۆژنامەی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (678)، لە (8/4/2010).

26- زیاد ڕەشاد قادر، چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەمین محەمەد، ، گۆڤاری (پەیامی ڕاستی)، ژمارە (103)، زستانی (2016).

ج: پێگەی ئەلیکترۆنی:

27-ttps://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%86%D8%A7%DA%B5

دووەم: بە زمانی کوردی (کرمانجیی سەروو)

أ: کتێب

28- Doç.Dr. Abdurrahman Adak, Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Weşan: Nûbihar, Çapa Duyem, Stembol,2014.

29- Çîrokên Ezopî, ji îngilîzî: Sidîq Gorîcan, weşanên Sîtan, Wan, 201388- Ehmedê xanî, Nûbara biçukan, Wergêr ji tîpên erebî: z. KAYA, Weşanên Roja Nû, Stochholm, 1986.

30- Kamêran Silêman Botî, Ferhenga Kamêran, Weşanxaneya

Spîrêz, Çapxaneya Wezareta Perwerdayê/Hewlêr, Çapa êkem, 2006.
31- Umîd Demîrhan, Ferhenga Destî, Çapxane: Akademî, Çapa .Duyem, Rezber, 2007

ب: پێگەی ئەلیکترۆنی:

www.wikipedia.org – 32
33- www.feminkurd.net

سێیەم: بە زمانی عەرەبی

أ: کتێب

34- جون ایکن، کیف تکتب للاگفال، ترجمه: کاڤم سعدالدین، الگبعه الاولی، الناشر دارالپقافه الاگفال، بغداد، 1988.
35- عمر محمد الگالب (د.)، ادب الاگفال فی العراق،الناشر دارالپقافه الاگفال، الگبعه الاولی، بغداد، 1989.
36- نجیب الکیلانی (الدکتور)، ادب الاگفال فی چوو الاسلام، مؤسسه الرساله، الگبعه الپالپه، بیروت 1991.
37- نزار وصفی اللبدیی (الدکتور)، أدب الگفوله واقع و تگلعات (دراسه نڤریه تگبیقیه)، دار الکتاب الجامعی، گ1، الامارات، 2001.
38- هدایەالله احمد الشاش، التربیه العملیه للگفل، دار السلام للگباعه والنشر والتوزیع والترجمه، الگبعه الپانیه، القاهره، 2007.

ب: پێگەی ئەلیکترۆنی

http:// www.startimes.com/f.aspx?t=30933133.- 39
40 -https://ar.wikipedia.org/wiki /%D8%A3 %D8%AF% D8%A8_ %D8%A7%D9%8 4%D8% A3%D8 %B7%D9 % 81%D8%A7%D9%84

هەقە ئیدی بزانم … زیاد ڕەشاد قادر

من کە بەیانییەك لە خەو هەڵدەستم و
بزەی شەرمنی شاگوڵ نابینم
ئەوسا تێدەگەم

چ خەمگینە باخی ژیان بێ ئاوازی گوڵ
من کە هڵوارەیەکی نارنجی
بە بێ حزووری شیعر بەسەرمدا تێدەپەڕێ
هەنگینێ دەزانم
چ کارەساتێکە غیابی خەیاڵ لەم ڕۆژگارەدا
من بوونەوەرێکی سەیرم سەیر
تا مانگ چارشێو نەخاتە سەر ڕووخساری
لە سیحری درەوشانەوە حاڵی نابم
تا ئەو کاتەی
پەلکەزێڕینە لەسەر شنگ و تاقەتی خۆیەتی
ناچم سیڵفییەکی لەگەڵ بگرم
وای لە من
پێشوشکبوونەوەی لەعلی ئاونگ
بەدیار پیربوونی گوڵە جۆیەکەوە
ناچم پێی بڵێم سوبحت بەخێر بووکی بەهار
من لەمەودوا دەبێ بە جۆرێکی تر بڕوانم
دەبێ بە چەشنێکی دیکە جوانی ڕاڤە بکەم
گەرەکە ناوە ناوە بە تەیرولحوب بڵێم
ڕەحمەت لەوەی ئەم گۆرانییە خۆشەی فێر کردی
پێویستە لەمەودوا جار جار
بچرپێنمە گوێی دار قەزوان
چییە ئەوڕۆ لە هەموو ڕۆژێك جوانتری
دەبێ زوو زوو بەهانەیەك بدۆزمەوە و
بە پەنگوینە ڕەنگپەڕیوەکەی باخچەی ئاژەڵان بڵێم
ئێە ئەوڕۆ ڕەنگت زۆر خۆشترە لە دوێنێ
دەبێ لەمەودوا واز لەم تەبیعەتە وشکەم بێنم
چی تێدەچێ ئەگەر
لە بزەکردن بۆ چقڵیش کەمتەرخەم نەبم
تەنانەت لە نزای خێر بۆ هاتنە سەر ڕێی هیدایەتی گورگیش
ڕەزیلی نەکەم
هەقە ئیدی ئەزموونی ژیان ئەوەندەی فێر کردبم
تا دڵی ڕەنجاوی گەڵایەك چاك نەکەمەوە
چاوم نەچێتە خەو
هەقە ئیدی فێر ببم
لەباتی تاکێ نەعل
بە دوو قسەی خۆش
سیسرکە لە ماڵەکەم بکەمە دەرەوە

هەقە ئیدی ئەگەر هاوڕێکەم
قسەیەکی تاڵیشی پێ گوتم
ئەوەندە ئازایەتیم تێدا هەبێ بڵێم
کە خۆت ئەوەندە شیرینی
قسەیەکی تاڵیش پێویستە بۆ هاوسەنگی ژیان
هەقە ئیدی بزانم
ئەم دونیایە کە پێنج و دوو ڕۆژێکە
دڵی دڵشکێنەکانیش نەشکێنم
لەگەڵ جەفاکارەکانیش جەفا نەنوێنم
هەقە ئیدی بزانم
وەك چۆن ژیان ئەو ئاهەنگە چراخانە نییە
کە من دەمەوێ
وەلێ ئەوەندەش جەنگەڵستانێکی تاریك نییە
کە هەندێ جار بیری لێ دەکەمەوە

زیاد ڕەشاد قادر
هەولێر